

№ 10.11 від 04.12.2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Тема: Формування пізнавальної мотивації молодших школярів
у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках
«Я досліджую світ»

Виконала:

Горбач Ауріка Андріївна
(прізвище, ім'я, по батькові)
013 Початкова освіта
(спеціальність)

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доцент
(вчений ступінь, вчене звання, посада)
Мозуль І. В.
(ініціали, прізвище)

Консультант

(вчений ступінь, вчене звання, посада)
(ініціали, прізвище)

Допущено до захисту

02.12 2024__ р.

Завідувач кафедри

Т. Ф. Zenchenko
(ініціали, прізвище)

Дата захисту: «5» грудня 2024 р.

Оцінка 95 А

Підписи членів комісії:

Горбач Ауріка Андріївна
Мозуль І. В.
Мозуль І. В.
Мозуль І. В.

Глухів – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО- ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
1.1. Сутність поняття «пізнавальна мотивація молодших школярів».....	11
1.2. Навчально-пошукова діяльності як метод пізнання навколишнього світу молодшими школярами.....	21
1.3. Особливості формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ».....	33
Висновки до першого розділу	45
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»	
2.1. Стан сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів.....	48
2.2. Методика організації та проведення навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ».....	62
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	76
Висновки до другого розділу	84
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТКИ	101

ВСТУП

Сучасна початкова ланка освіти перебуває на етапі переходу до нового розуміння завдань, проблем, використання нових методів і підходів у навчанні. На основі Державного стандарту початкової освіти та оновлених програм навчально-пізнавальна діяльність школярів базується на компетентнісно орієнтованих завданнях використання сучасних освітніх технологій.

В умовах Нової української школи проблема мотивації навчальної пізнавальної діяльності школярів є однією із важливих у педагогіці сьогодення. Актуальними й важливими проблемами сучасної початкової школи є закладання основ для розвитку особистості дитини, яка вміє критично мислити й повинна здобувати знання впродовж усього життя.

Важливим завданням сучасної школи є створення умов для формування й подальшого розвитку в молодших школярів позитивної навчальної мотивації. Тому питання розвитку мотивації, на сьогоднішній день, є актуальне й соціально значуще. Ця проблема є важливою особливо для здобувачів початкової освіти, бо саме в початковій школі починає формуватися внутрішня навчальна мотивація. У Державному стандарті початкової загальної освіти питанню формування пізнавальної мотивації школярів як складової ефективності їхньої навчальної діяльності, удосконалення мотиваційного компонента учіння молодших школярів приділяється значна увага.

Мотивація – це психологічна внутрішня характеристика людини, яка знаходить своє вираження в ставленні людини до навколишнього світу, в зовнішніх проявах і різних видах діяльності. Важливим є те, щоб увесь освітній процес викликав у школяра напружену розумову роботу, внутрішній, інтенсивний порив до знань.

Учень інтенсивно й ефективно розвиватиметься тоді, коли він буде включений у діяльність, яка відповідатиме зоні його найближчого розвитку, якщо навчання викликатиме позитивні емоції та сприятиме педагогічній взаємодії учасників у навчальному процесі.

Структура освітньої діяльності, яка цілком відповідає цілям навчання, є сприяє формуванню в учнів не лише знань, а й пізнавальних інтересів, допитливості, бажання учитися, прагнення до самоосвіти. Для формування пізнавальної мотивації школярів навчально-пошукова діяльність має значні можливості, створюючи атмосферу загального захоплення цікавою справою, стимулюючи пізнавальні потреби та інтелектуальні почуття дітей (зацікавленість, здивування, задоволення від подолання труднощів, інтерес).

Проблема формування пізнавальної мотивації навчання завжди була актуальною в психологічній і педагогічній літературі.

Науковці А. Кузьмінський, В. Лозова, В. Онищук, І. Підласий, О. Савченко та ін. здійснили педагогічний аналіз проблеми навчальної мотивації. Психологічну точку зору мотивації учіння обґрунтували науковці: О. Власова, О. Гнатюк, В. Ковальов, О. Кузьмін, О. Мельник, В. Новосолова та ін. Аналіз наукових досліджень дозволив отримати підтвердження того, що мотивація – це поєднання засобів і методів, які заохочують до результативної діяльності під час опрацювання та засвоєння навчального матеріалу.

Вітчизняні й зарубіжні вчені О. Близнюк, І. Гужвенко, О. Дон, І. Кондратюк, В. Краснопольський, З. Мілютіна, Р. Осадчук, М. Панасюк та ін. у своїх роботах досліджували проблему відповідності методичних прийомів мотивації й визначали її однією з умов організації навчального процесу.

Навчально-пізнавальна діяльність і її мотиваційний аспект все частіше останнім часом стають предметом досліджень психолого-педагогічної науки, бо саме мотиваційна сфера є джерелом різноманітних виявів активності школярів, їхньої ініціативи й самостійності в процесі пізнання (М. Алексеева, Н. Бабич, І. Бех, Н. Бібик, Д. Богоявленська, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Т. Донченко, С. Занюк, Є. Ільїн, О. Малихіна, О. Савченко, О. Хорошковська, Т. Шамова та ін.). Психологи А. Горянська, Л. Долинська, Г. Костюк, Р. Павелків, В. Пісоцький, О. Скрипченко, С. Ставицька та ін. розглядали навчальну мотивацію як компонент освітньої діяльності.

Особливості пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку висвітлені в працях Арістотеля, А. Дістервега, Я.-А. Коменського, І. Лернера, І. Песталоцці, Платона, Ж.-Ж. Руссо, Сократа та ін.

Зміст навчання та його значення для школяра є підґрунтям мотиваційної сфери. Перед сучасним учителем стоїть завдання використовувати в навчальному процесі такі ресурси, які сприятимуть пробудженню й підтримці в учнів інтересу до пізнання нового. У цих умовах важливого значення набуває мотивація як важливий компонент освітнього процесу. Мотивація учня впливає на глибину й міцність знань, його успішність, бажання й здатність навчатися протягом усього життя.

Значну увагу розвитку активності школярів приділяли Л. Бойченко, Н. Варченко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Великого значення проблемі активності школярів приділяють і сучасні методисти: Г. Денисовець, О. Жоржик, В. Лозова, В. Онишук, В. Пилипчук, І. Родак, О. Савченко, Г. Сирота, Л. Скуратівський, І. Шамова, М. Шкільник, Л. Шушора та ін.

М. Алексєєва, І. Білоус, Н. Варченко, С. Дрозденко, А. Лаврик, Л. Черниш та ін. присвятили свої праці мотивації учіння дітей молодшого шкільного віку. Науковці розглянули психолого-педагогічні умови й шляхи цілеспрямованого формування вмотивованості до навчання, представили структурні характеристики мотивів, що є рушійною силою дітей молодшого шкільного віку.

Молодший шкільний вік – важливий етапом розвитку пошукової активності. По-перше, в цей час дитина оволодіває довільною постановкою питань, яке передбачає розчленування проблемної ситуації в дослідженні. По-друге, відбувається перехід від запитань, які орієнтовані на з'ясування, до запитань-гіпотез; від запитань, які адресовані іншій особі (дорослому), до рефлексивних запитань, звернених до самого себе. Запитання молодших школярів підносять їх на якісно новий рівень розвитку: вони спрямовані на самостійний пошук і набувають пошукового характеру [56].

Інструментом самостійного пізнання виступає пошуково-дослідницька функція запитання, яка активно розвивається ще до того, коли молодший школяр навчиться оперувати запитаннями, щоб отримати від дорослого знання про навколишній світ.

Запитання, які виникають у системі спілкування, є необхідною ланкою й засобом процесу мислення, поступово набувають специфічних ознак і спрямовані на самостійне з'ясування невідомого. Пошуково-дослідницька активність у молодшому шкільному віці виступає у вигляді запитань, які відповідають індивідуальному рівню розвитку дітей певного віку. Цей віковий етап – період, який спрямований на розвиток пошукової активності, а саме для піднесення її рівня, урізноманітнення й розширення [55].

У формуванні цілеспрямованої компетентної людини, яка здатна творчо освоювати нову інформацію, відіграють пошукові вміння. Пошукові вміння – це здатність і готовність молодшого школяра виконувати розумові й практичні дії, що відповідають дослідницькій діяльності, використовуючи знання й життєвий досвід, осмислюючи мету, умови, засоби діяльності, які спрямовані на вивчення явищ, процесів, фактів навколишньої дійсності.

Основною метою навчального предмета «Я досліджую світ» у початковій школі є формування природознавчої компетентності школярів шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про живу й неживу природу, основ екологічних знань, опанування способами природоохоронної й навчально-пізнавальної діяльності, формування ціннісного ставлення до людини й природи. Щоб досягти означеної мети, необхідно вирішити наступні завдання:

- сформувати наукову картину світу;
- сформувати елементарні уявлення про об'єкти та явища природи, встановити їхні взаємозв'язки в системі «жива природа – нежива природа», «людина – природа»;
- сформувати способи навчально-пошукової, пізнавальної, природоохоронної діяльності;
- оволодіти елементарними дослідницькими вміннями;

- набути досвіду природоохоронної діяльності та застосування його в життєвих ситуаціях [36].

Однією з найважливіших якостей сучасної людини є активна розумова діяльність, критичність мислення, пошук нового, бажання і вміння здобувати знання самостійно. Діти приходять до школи не просто вчитися, кожен з них прагне вчитися добре. Тому з перших днів учителю потрібно створити такі умови, щоб це бажання в дітей не згасло, прагнути, щоб кожна дитина повірила у свої можливості, раділа зустрічі з учителем, щоб перебування в школі стало новим змістом усього її життя. Учителю необхідно робити все можливе задля того, щоб діти були ініціативними, здібними, креативними, самостійними.

Активність, здатність і бажання до навчання, вміння спілкуватися, співпрацювати, міркувати, порівнювати, обґрунтовувати свої думки, бути собою закладаються в процесі навчання в початкових класах, в тому числі і на уроках «Я досліджую світ». Сьогодні перед початковою школою стоїть завдання домогтися, щоб діти не лише засвоювали матеріал, а й могли вільно оперувати ним на практиці, застосовуючи його для вирішення навчальних і життєвих проблем, використовувати для розширення власного пізнавального досвіду.

Активність молодшого школяра виражається через різні види діяльності: навчальну, пізнавальну, трудову тощо. Особливого значення сьогодні набуває навчально-пошукова діяльність. Активізація пошукової діяльності учнів виступає як одна з актуальних проблем на сучасному рівні розвитку педагогічної теорії й практики.

Активізація навчально-пошукової діяльності – це спонукання здобувачів початкової освіти в процесі формування природознавчих знань, умінь і навичок до максимальної активності, яка спрямована на свідоме засвоєння знань, розвиток навчальних інтересів і самостійності в процесі навчання.

Означена діяльність свої провідні функції найкраще проявляє тоді, коли вона складається й формується. Періодом інтенсивного формування навчальної пошукової діяльності, яка виступає особливою формою індивідуальної активності є молодший шкільний вік.

Одним з найважливіших факторів розвитку пізнавальної діяльності є розуміння школярами необхідності того чи іншого досліджуваного матеріалу. Для розвитку пізнавальної мотивації до досліджуваного матеріалу велике значення має самостійна робота учня. Для того, щоб учень міг вільно й міцно засвоювати знання, треба розвивати його аналітичне мислення, уміння виділяти істотне в матеріалі, що вивчається, порівнювати, знаходити відповіді на проблемні запитання, робити узагальнення, доводити окремі положення, оцінювати явища і події навколишньої дійсності, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Цього всього можна досягти в процесі активної самостійної, пошукової діяльності молодших школярів.

Таким чином, актуальність даної проблеми та її значущість для педагогічної практики зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ».

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати стан досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній літературі й педагогічному досвіді;
- 2) теоретично обґрунтувати пізнавальну мотивацію молодших школярів, охарактеризувати її роль і значення для вивчення природничої освітньої галузі;
- 3) розглянути особливості використання різноманітних форм і видів навчально-пошукової роботи на уроках «Я досліджую світ»;
- 4) розробити методику формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ»;
- 5) експериментально перевірити систему формування пізнавальної мотивації як засобу організації навчально-пошукової діяльності школярів у початкових класах.

Об'єкт дослідження – процес навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

Предмет дослідження – методика формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ».

Для реалізації поставлених завдань на всіх етапах дослідження було використано такі **методи**:

- теоретичні – аналіз проблеми, порівняння, узагальнення й систематизація наукових джерел психології та педагогіки, які дали змогу виділити теоретичні підходи до досліджуваної проблеми та визначити основні науково-теоретичні положення;

- емпіричні – спостереження, бесіди, опитування, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) проведений з метою апробації й перевірки ефективності запропонованої методики.

Наукова новизна дослідження: теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано методику формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ»; зібрано методи, прийоми, завдання, вправи, які є ефективними для формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності в процесі опанування природничою освітньою галуззю.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання вчителями початкової ланки освіти її результатів – методики формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ». Основні положення та результати дослідження можуть бути використані викладачами педагогічних закладів вищої освіти в процесі викладання методики навчання природничої освітньої галузі для майбутніх учителів початкових класів, а також учителями в процесі навчання природничої освітньої галузі учнів початкової школи.

Апробація. Основні положення магістерського дослідження апробовано у формі доповідей і виступів на конференціях і семінарах:

Глухівські читання - 2023. XIII міжнародна науково-практичної інтернет-конференція "Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук" (Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 6-8 грудня 2023 року);

X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний європейський та національний виміри змін» (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 26 квітня 2024 року);

Всеукраїнський науково-методичний семінар "Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика" (Глухівський НПУ ім. О. Довженка, м. Глухів, 16 листопада 2023 року);

II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Розвиток гнучких умінь (soft skills) у процесі освітньої діяльності: теорія і практика», Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 22 лютого 2024 року;

II Всеукраїнська науково-практична конференція «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу», Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Глухів, 25 квітня 2024 року; Звітна науково-практична конференція «Наука та освіта в умовах війни», Глухівський НПУ ім. О. Довженка, Глухів, 23-24 травня 2024 року;

II Всеукраїнський науково-методичний семінар «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика» (м. Глухів, 14 листопада 2024 року).

Опубліковано тези у наступних збірниках.

Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-методичного семінару (16 листопада 2023 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2023. 241 с.

Глухівські читання - 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : Збірник матеріалів XIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / За заг. ред. А.С. Полякова. Глухів, 2023. 501 с. URL : <http://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/podii-ta-oholoshennia>.

Початкова освіта в парадигмі Нової української школи : виклики часу : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2024 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2024. 161 с.

Звітна науково-практична конференція «Наука та освіта в умовах війни», Глухівський НПУ ім. О. Довженка, Глухів, 23-24 травня 2024 року. 628 с.

Наукова колекція ННІ ГНПУ ім. О. Довженка: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників (за матеріалами II Всеукраїнського науково-методичного семінару «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика», м. Глухів, 14 листопада 2024 року). Випуск 2. Част. 1-3. Глухів, 2024. Ч. 1, 184 с.

Структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність поняття «пізнавальна мотивація» молодших школярів

Оновлення змісту початкової ланки освіти на засадах компетентнісного підходу в умовах упровадження Концепції Нової української школи сприяє формуванню в здобувачів початкової освіти ключових і предметних компетентностей, які вони засвоюють у активній навчально-пізнавальній діяльності та є результатом навчання. Тому підвищується інтерес до складових ефективності навчальної діяльності школярів, до проблеми результативності їхнього навчання, спричинених мотивацією.

Важливим компонентом у структурі діяльності є мотив – це спонукання людини до активної діяльності, пов'язане із спробою задовольнити певні власні потреби. У результаті переживання й усвідомлення потреб у людини виникає бажання до дій, завдяки яким задовольняються ці потреби. За цих обставин свідомі дії завжди спрямовуються на досягнення певної мети, яку усвідомлює людина. Мотив у цьому випадку виступає причиною постановки певних цілей. Тому, мотиви й цілі не тотожні між собою, хоч інколи збігаються [51].

Поняття «мотив» визначається як психічний процес, стан і властивості особистості, бажання й хотіння, уявлення та ідеї, почуття й переживання, спонукання й нахили, потреби та потяги, думки та почуття обов'язку, звички, морально-політичні настанови та помисли, установки і навіть умови існування, предмети зовнішнього світу.

Філософський енциклопедичний словник визначає «мотив» як рушійну силу, спонукальну дію» [76, с. 277].

Психологічний словник подає таке визначення: «мотив – це внутрішня стійка психологічна причина поведінки або вчинку людини; спонукання до

діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; предметно-спрямована активність певної сили» [62, с. 147].

У педагогічних словниках трактування поняття мотиву є різним:

- 1) «як спонука до діяльності, пов'язана із задоволенням потреб суб'єкта»;
- 2) «як предметно спрямована активність певної сили»;
- 3) «як предмет (матеріальний або ідеальний), що спонукає і визначає вибір спрямованості дії»;
- 4) «як усвідомлена причина, що становить підґрунтя вибору дій і вчинків особистості» [15; 58].

Л. І. Божович наголошувала, що «мотиви можуть виступати у якості предметів зовнішнього світу, ідей, почуттів і переживань, тобто у всьому, у чому знайшла втілення потреба» [6]. Таке пояснення мотиву поєднує в єдине ціле змістовну, енергетичну й динамічну його сторони.

Науковці Л. І. Божович, О. Г. Ковальов, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн та ін. вважають, що людину спонукає до активності усвідомлена потреба. Тому мотив вони розглядають як потребу.

Поняття «мотив» неоднозначне. Під мотивом розумілися такі феномени, як психічні процеси, властивості й стани особистості (К. Платонов), політичні й моральні установки, помисли (А. Ковальов), потреби й потяги, схильності й спонуки (Х. Хекхаузен), предмети зовнішнього світу (О. Леонт'єв), установки (А. Маслоу) та навіть умови існування (В. Вілюнас). «Мотив – це реальне спонукання, яке змушує людину діяти у певній життєвій ситуації, за певних умов» (Канюк С.) [30].

У своїх працях психологи наголошували, що те, що відбиваючись у голові людини, спонукає діяльність і спрямовує її на задоволення певної потреби, називається мотивом цієї діяльності». Отже, мотив – це причини, що до будь-якої діяльності спонукають людину.

У своїй праці О. В. Малихіна звертала увагу на те, що «всі зазначені психологічні феномени (потреба, ціль, намір, стан тощо) можуть впливати на формування конкретного мотиву, але жоден із них не може підмінити мотив у

цілому, оскільки вони є лише його компонентами. Іншими словами, «мотив особистості – це і потреба, і ціль, і намір, і спонукання, і властивості особистості, що детермінують поведінку людини. У кожному конкретному випадку може бути взятий за основу дії або вчинку різний набір компонентів, унаслідок чого «народжується» новий мотив» [42, с. 32].

Аналіз наукових праць педагогів і психологів дозволяє зробити висновок, що мотив – це внутрішня потреба особистості до певного виду активності (діяльності, спілкування, поведінки), яка пов'язана із задоволенням певної потреби. Мотивами можуть бути інтереси, ідеали, прагнення, цінності, соціальні установки. Але за всіма названими причинами стоять потреби особистості (від базових, біологічних, життєвих, до вищих, соціальних).

Слід підкреслити, що особистості властива ієрархія мотивів – від найбільш загальних, які характеризують спрямованість її діяльності (система цінностей, концепція життя), до ситуативних, які пов'язані із задоволенням в конкретній ситуації певних потреб. Одні серед цих мотивів мають більше значення, інші – менше. Можуть бути ситуації, де стикаються різні мотиви, що потребує від людини вольового рішення, тобто вибрати певний спосіб діяльності для досягнення мети [51].

Слід наголосити, що більш широким відносно поняття «мотив» є поняття «мотивація».

Мотиваційну сферу особистості утворює система мотивів, які виконують функцію спонукання, спрямування й регулювання діяльності. «Мотиваційна сфера представлена:

- актуальними мотивами, які фактично спонукають до діяльності;
- потенційними мотивами, які сформовані, але не виявляються в діяльності»

[51].

Проаналізуємо різні підходи педагогів і психологів до визначення поняття «мотивація». У своїх роботах К. Ізард, І. Ільїн, А. Маслоу, М. Савчин та ін. розглядали мотивацію як динамічний процес утворення мотиву; визначали мотивацію як процес, який спонукає особистість до задоволення потреби;

надавали їй енергетичної функції та динамічного характеру; підкреслювали, що мотивація – це процес формування мотиву, що проходить через певні етапи.

У тлумачному психологічному словнику подається таке пояснення – «мотивація – сукупність спонук, що викликають активність організму й визначають її спрямованість» [84].

Український педагогічний словник пояснює, що «мотивація – це система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки... Значення мотивів для поведінки, діяльності й формування особистості дитини дуже велике» [15, с. 217].

Науковець І. Підласий визначає мотивацію як «процес, методи, засоби спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного засвоєння змісту освіти» [75]. Він підкреслює, що мотивація є динамічним процесом, вона повинна базуватися на мотивах, які спонукатимуть до певних дій і вчинків, бо від них залежить, яким буде наступне рішення.

Кожна діяльність може здійснюватися під впливом певних спонукань, стимулів, а це є рушійною силою навчально-пізнавальної активності особистості.

До таких спонукальних стимулів відносять інтереси, потреби, ідеали, переконання, ціннісні орієнтації, уявлення людини про себе тощо, які сприяють утворенню мотивації (або мотиваційної сфери) людської діяльності. Навчально-пізнавальні мотиви – найважливіші внутрішні спонуки учіння, які сприяють самореалізації особистості, її самовизначенню й самовдосконаленню [69].

Для навчальної мотивації є характерними наступні фактори:

1. вона визначається самою системою навчання, навчальним закладом, де здійснюється навчальна діяльність;
2. організацією освітнього процесу;
3. суб'єктними особливостями школяра (інтелектуальний розвиток, вік, здібності, взаємодія з іншими учнями, самооцінка);
4. суб'єктними особливостями педагога, його ставленням до учня, до справи;

5. специфікою навчального предмета [16, с. 18-19].

Мотиви учіння (за Л. Божович) – «це спонуки, що характеризують особистість учня, основну спрямованість особистості, яка виховується упродовж всього життя сім'єю та школою. Вони залежать від конкретних суспільних умов, у яких розвивається дитина, від того виховання, яке вона отримує» [6].

Мотиви учіння класифікуються за різними ознаками. Так, за ступенем значимості для особистості – мотиви учіння можуть бути провідні (домінуючі), смислоутворюючі та мотиви-стимули; за емоційним забарвленням модальності – позитивні й негативні тощо.

У становленні особистості відіграє важливу роль навчальна мотивація, без якої не може бути ефективним навчання та розвиток потреби й здатності до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. У молодшому шкільному віці закладаються основи подальшого навчання особистості й буває так, що від бажання вчитися в початковій школі залежатиме прагнення дитини навчатися в старших класах.

Відомі психологи М. Боришевський, І. Бех, Н. Бібік, Г. Костюк, С. Максименко, Т. Титаренко, В. Семиченко, Н. Чепелева, О. Скрипченко та ін. досліджували проблему навчальної мотивації.

Учені Н. Бібік, М. Дригус, С. Дрозденко, Н. Зубалій, Н. Пророк, О. Скрипченко та ін. здійснили значний внесок: вивчили змістовні, структурні, динамічні характеристики мотивів навчання молодших школярів, особливості й тенденції розвитку ставлення до навчання в учнів із різною успішністю, умови цілеспрямованого формування позитивної мотивації навчання.

Дослідження І. Беха, О. Савченко, С. Максименка, Т. Титаренко та ін. присвячені формуванню мотивації навчання шляхом організації діяльності.

Науковці Н. Бібік, Б. Баєв, Г. Балл, Н. Бойко, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Гончаренко, О. Дусавицький, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Моргун, С. Москвичов, Н. Побірченко, В. Рибалко, Г. Серeda, В. Семиченко, І. Синиця, О. Скрипченко та ін. вивчали мотиваційну складову як компонент навчальної діяльності й визначали її провідною. Учені наголошували, що в дітей

молодшого шкільного віку закладаються основи мотивації навчальної діяльності, і тому цей вік має величезні резерви для формування мотиваційної сфери дітей.

Мотиваційні тенденції школярів полягають у вибірковій мотиваційній спрямованості відповідно змісту навчальних предметів, підвищеному сприйнятті певної навчальної інформації, яка необхідна й цікава учневі.

Під час навчання в школі важливим результатом освіти стає не лише обсяг одержаних знань, а й розвиток мотиваційної сфери особистості, що є важливим завданням школи. Навчально-пізнавальна діяльність – процес, спрямований на оволодіння знаннями, вміннями й навичками, на розвиток особистості за умови вмотивованого, свідомого ставлення школярів до змісту діяльності [27].

Під навчально-пізнавальною діяльністю школярів ми розуміємо процес пошуку учнями та отримання ними знань, результатом якого є формування умінь і навичок.

Як відмічає Г. Кашканова: «Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності означає створення певного функціонального стану індивідуального мотиваційного поля, яке, узгоджуючись з іншими індивідуальними полями, складає колективне мотиваційне поле» [31], тобто створення загального позитивного ставлення до предмета, що вивчається.

У нашому дослідженні ми визначили формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності як процес зовнішнього цілеспрямованого впливу на мотиваційну сферу особистості школяра спеціальними методами, прийомами, засобами, що сприяє утворенню стійкого інтересу до навчального предмету, навчального процесу, внутрішнього бажання до саморозвитку та опанування новими знаннями.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень показав, що в науці виконано чимало праць для виявлення вікових можливостей учнів початкової школи. Науковці Н. Бібік, О. Гузенко, О. Дусавицький, Н. Жук, О. Малихіна, О. Паламар, О. Портна, О. Савченко, Н. Юдіна, Т. Титаренко, С. Максименко, І. Бех та ін. довели, що для формування мотиваційної сфери навчання саме молодші школярі

мають великі резерви, які потрібно використовувати з метою уникнення мотиваційної кризи під час переходу до середньої школи.

Дослідники Г. Костюк, М. Боришевський, С. Максименко, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. звертали увагу на взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх умов розвитку особистості та її мотиваційної сфери.

До навчання в школі в дитини формується досить сильна мотивація. Психологи Л. Божович і Л. Славіна називають це нове утворення особистості як «внутрішня позиція школяра», яка складається з потреби дитини відвідувати школу, мати статус учня, залучатися до нової діяльності – навчання, носити рюкзак, форму, займати нове становище серед оточуючих [6].

Доведено, що важливим етапом розвитку пошукової активності є молодший шкільний вік. По-перше, дитина в цей час оволодіває довільною постановкою питань, що передбачає розчленування проблемної ситуації в дослідженні. По-друге, здійснюється перехід від запитань, які орієнтовані на з'ясування, до запитань-гіпотез; від запитань, які адресовані іншій особі, до рефлексивних запитань, які звернені до самого себе. В учнів початкової школи відбувається стрибок у розвитку запитань у напрямку становлення пошукової функції, коли в дитячому мовленні суттєво знижується кількість запитань. Запитання дітей в цей період набувають пошукового характеру, спрямовуються на самостійний пошук і підносяться дітей на якісно новий рівень розвитку.

У процесі вивчення різних навчальних предметів формуються пізнавальні мотиви з метою розширити й поглибити знання, уміння й навички, прищепити інтерес до знань і процесу їх набуття (зацікавленість, кмітливість, допитливість). Пізнавальна мотивація – важливий навчальний компонент. Досліджуючи це питання, О. В. Киричук наголошував, що «завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати в учнів навчально-пізнавальні мотиви учіння, які пов'язані з бажанням і прагненням учнів оволодівати знаннями, вміннями й навичками з тим, щоб забезпечити власну життєдіяльність і бути корисними суспільству» [32, с. 36]. Але треба підкреслити, що в зв'язку з віковими фізіологічними й психологічними особливостями школярів, їхні мотиви учіння змінюються.

Зміна пізнавальних мотивів відбувається так: від інтересу до окремих фактів і явищ молодші школярі переходять до інтересу до принципів, закономірностей і встановленню причинних залежностей. У молодшому шкільному віці в дітей виникає інтерес до способів набуття знань, виникають мотиви самоосвіти в найпростішій формі – читання додаткової літератури, інтерес до допоміжних джерел знань. Усі засоби вдосконалення процесу навчання сприяють формуванню пізнавальних мотивів. До таких засобів відносять: оновлення змісту навчального процесу, зміцнення міжпредметних зв'язків, активізацію навчальної діяльності, модернізацію структури уроку, розробку й впровадження методів проблемно-розвивального навчання, удосконалення методів навчання, розширення форм самостійної роботи на уроці, виховання прийомів самоосвіти. Психологами виділена додаткова умова – це спільна навчальна діяльність, яка спрямована на стимулювання формування навчально-пізнавального мотиву [57].

Психологи, досліджуючи спільну навчальну діяльність учнів, виділили такі її колективні форми, а саме: спільне планування процесу виконання роботи, вибір і обговорення способів розв'язання поставленого завдання, взаємоконтроль і взаємооцінка [79].

Науковці вважають, що формуванню пізнавальної мотивації здобувачів початкової освіти сприяють:

- захоплюючий виклад (досліди, факти, цікаві приклади), незвична форма викладу матеріалу, що викличе в учнів подив;
- емоційність мовлення вчителя;
- навчально-пізнавальні ігри, дискусії, суперечки;
- аналіз життєвих ситуацій, пояснення особистісної й суспільної значущості навчання, застосування в дорослому житті отриманих у школі знань;
- уміле застосування заохочення і покарання вчителем [56].

У працях дослідників звертається увага на значення діалогічності в розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Вважається, що розвиток пізнавальної активності відбувається як виховання творчого мислення в умовах організованого навчального діалогу й ситуаціях групового мислення.

Щоб сформувати повноцінну позитивну мотивацію навчання молодших школярів важливо забезпечити такі умови:

- збагачувати зміст особистісно-орієнтованим цікавим матеріалом;
- утверджувати справді гуманне ставлення до всіх учнів, бачити в дитині особистість;
- задовольняти потреби в спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- збагачувати мислення інтелектуальними почуттями;
- формувати допитливість і пізнавальний інтерес;
- формувати адекватну самооцінку своїх можливостей;
- утверджувати прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;
- використовувати різні способи педагогічної підтримки, прогнозувати ситуації, коли вона особливо потрібна дітям;
- виховувати відповідальне ставлення до навчальної праці, зміцнювати почуття обов'язку [79].

Мотивами в навчальному процесі можуть виступати пізнавальний інтерес, потреби школярів, емоції, які виникли на уроці, ідеали, установки. Для кожного школяра важливою є потреба в нових враженнях, яка поступово може перейти в пізнавальну потребу, на яку, в першу чергу, повинен спиратися вчитель, сприяти її усвідомленню учнями, підтримати її. Для підвищення й досягнення результативності навчання діяльність учителя потребує знань і вмінь формування мотиваційної сфери особистості учня. У молодшому шкільному віці мотиваційна сфера змінюється: спочатку – це прагнення відвідувати школу, коли задовольняється ця позиція, вона замінюється навчально-пізнавальними мотивами, а вже пізніше – зрілими формами соціальних мотивів. У молодшому шкільному віці в учнів потрібно сформувати стійкий навчально-пізнавальний мотив, тобто інтерес не лише до нових знань, а й до способів їх здобуття. Формування цих нових рівнів мотивації становить суттєвий резерв виховання в даному віці позитивного ставлення до навчання.

Слід відмітити, що в позитивній мотивації є багато сторін, які змінюються й співвідносяться (зміст навчання, мотиви, мета, емоції, інтереси, суспільні ідеали). «Становлення позитивної мотивації є не просто збільшенням позитивного або негативного ставлення до навчання, але й ускладненням структури мотиваційної сфери та спонукань, які входять до неї, становлення більш зрілих, інколи суперечливих взаємозв'язків між ними. Ці окремі складові мотиваційної сфери повинні стати об'єктом вчительського керування» [79].

Розвиткові особистості сприяє навчально-пізнавальна діяльність, яка спрямована на оволодіння знаннями, уміннями й навичками за умови вмотивованого ставлення школярів до змісту діяльності. Навчально-пізнавальні мотиви – це орієнтація особистості на засвоєння способів здобуття знань, прийомів самостійного отримання знань; а також – це мотиви самоосвіти – орієнтація на здобуття додаткових знань з метою самовдосконалення.

Формування мотивації будь-якої діяльності, і зокрема, навчально-пізнавальної, не є одностороннім процесом. У ньому бере участь особа або декілька осіб, що активно впливають на емоційну й волюву підструктуру особистості.

Пізнавальна мотивація включає прагнення до пізнання закономірностей розвитку природи й суспільства, пізнання навколишнього світу, розвитку інтересу до певних предметів і до навчального процесу, розширення кругозору, прагнення до оволодіння способами самостійної розумової праці. Пізнавальна активність учня є незмінною складовою розвиненої його навчальної мотивації. Визначити пізнавальну активність можна на підставі наявної стійкої працездатності дитини, вміння долати перешкоди та вносити корективи в процес навчання [71].

Важливою ознакою наявності пізнавальної активності є стійка увага протягом року. Пізнавальна активність визначає:

- види пізнавальних труднощів, які дитина може долати;
- реакцію на невдачі в навчанні;
- здатність визнавати помилки;

- здатність примушувати себе переробляти незадовільну роботу [71].

Пізнавальна мотивація характерна для усіх дітей. Наявний пізнавальний інтерес ще не означає прийняття навчального завдання. Для цього потрібно, щоб пізнавальний інтерес був спрямований саме на навчання, тут важливу роль відіграє мотивація. Якщо мотивація до навчання відсутня, то задатки на здібності не перетворюються, а особистісний, інтелектуальний розвиток відбувається повільно.

Для розвитку особистості також потрібно, щоб пізнавальні потреби прогресували у двох напрямках: отриманні готових знань і виробленні нових. Це сприятиме виникненню глибоких пізнавальних інтересів (мотивів), без яких неможлива робота, спрямована на самовдосконалення особистості.

Таким чином, здійснений аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що в педагогіці створено належні наукові передумови для детального вивчення питання про формування пізнавальної мотивації молодших школярів.

Однією з найважливіших психологічних умов самоактуалізації особистості є мотивація, пов'язана з реалізацією соціальних потреб, які спонукають її до творчої активності.

Підкріплення пізнавальної мотивації позитивними емоціями, які супроводжують будь-який творчий процес, є важливим психологічним механізмом розвитку загальних розумових здібностей. А мотиваційні фактори є найважливішими складовими морального, інтелектуального й творчого розвитку особистості.

1.2. Навчально-пошукова діяльності як метод пізнання навколишнього світу молодшими школярами

У Концепції Нової української школи говориться про те, що сучасні школярі повинні не лише отримати знання, а й навчитися їх використовувати в повсякденному житті. Знання, уміння й навички тісно пов'язані з ціннісними

орієнтирами учня, сприяють формуванню його життєвих компетентностей, які необхідні для успішної самореалізації в житті, навчанні й праці.

У процесі шкільної освіти, з метою формування ключових і предметних компетентностей, потрібно використовувати такі педагогічні навчальні технології, які сприяють набуттю досвіду діяльності. І тут провідне місце відводиться навчальній пошуковій діяльності, яка формує творчу, ініціативну й самостійну позицію школярів; розвиває їхні навчальні уміння й навички; забезпечує принцип зв'язку навчання з життям.

Навчально-пошукова діяльність молодших школярів має важливе значення, бо сучасному суспільству потрібна людина, яка може жити в інформаційному просторі й своєю діяльністю створювати цей простір. Пошукова активність є своєрідним активним засобом, який робить творчою дитину. Ми погоджуємося з думкою О. Савченко, яка наголошувала, що «розвивальний вплив навчального середовища в початковій школі стає більш помітним, за умови, якщо дитина вступає з ним в активний пізнавальний контакт та набуває продуктивної взаємодії» [67].

Однією з актуальних проблем сьогодення виступає формування й розвиток пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. Формування творчої пошукової ініціативи й активності, здійснюється під впливом суспільства. Але розвиток суспільства – це безперервний процес постійного оновлення й ускладнення всіх умов і сторін життя, діяльності людини, нові відкриття науки, швидкий розвиток науково-технічного прогресу, зміна праці, яка залежить від змінюваних умов життя – все це ставить перед навчанням, учителем і учнем нові складні завдання. Пошук і розв'язання завдань постійно здійснюється наукою й практикою [54].

Дидактика в останні роки провела ґрунтовну розвідку, досліджуючи такі шляхи навчання, які б сприяли поліпшенню в освітньому процесі пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, яка розглядається як фактор розвитку особистості здобувачів початкової освіти, важливий напрям активізації ефективності навчання.

Аналіз наукових психолого-педагогічних джерел показав, що проблема навчально-пошукової роботи та пізнавальної активності молодших школярів привертала увагу багатьох дослідників (Н. Буряк, М. Колесник, І. Бех, П. Підкасистий, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, О. Руденко, О. Савченко, І. Удовиченко, Т. Титаренко, В. Харламов та ін.).

Пізнавальну самостійність науковці (П. Блонський, О. Савченко, В. Буряк, Н. Бібік, Я. Кодлюк) розглядали як один із видів самостійності, для якої характерними є вміння сприймати інформацію, її осмислювати, створювати нову проблему та самостійно її розв'язувати.

І. Бех, С. Максименко, Г. Костюк, Т. Титаренко звертали увагу на свідому мотивованість дій і їх обґрунтування, здатність особистості бачити об'єктивні причини для того, щоб діяти відповідно до власних переконань. Сучасна початкова освіта спрямована на формування в учнів уміння самостійно здобувати знання й на практиці їх використовувати.

Сучасні науковці (Н. Бібік, М. Вашуленко, Я. Кодлюк, О. Онопрієнко, О. Савченко, Т. Титаренко) розглядали особливості організації такої діяльності в початковій школі. Навчально-пошукова діяльність представлена в роботах педагогів і психологів (Т. Байбара, С. Омельчук, О. Пометун, П. Р. Чамата) та ін.

Активізація навчально-пізнавальної пошукової діяльності є процесом і результатом стимулювання активності молодших школярів у пізнанні навколишнього світу. Цією проблемою займалися психологи й педагоги (І. Бех, С. Максименко, Н. Бібік, Г. Костюк, Т. Титаренко, Н. Буряк, О. Савченко) та ін. Надійною основою пошукової навчально-пізнавальної діяльності є активний характер навчання молодших школярів.

У Словнику української мови подається таке визначення поняття «пошук»: 1) «шукання, розшукування чого-небудь»; 2) «творча робота, спрямована на відкриття нового» [70, с. 491]. Пошукова діяльність – це діяльність, спрямована на пошук нових знань, характеристик, закономірностей, особливостей явищ реальної дійсності у процесі виконання цілеспрямованих послідовних дій.

Пошукова навчально-пізнавальна діяльність спрямована на відкриття невідомого раніше, нового знання. Перед учнями виникають проблеми, які вони повинні вирішити самостійно або співпрацюючи з однокласниками. Для вирішення цих проблем учням необхідно володіти певними навичками, рисами та якостями, які вчитель повинен розвивати й формувати – це навчальна діяльність, пізнавальна активність, пізнавальний інтерес, пізнавальна самостійність. За відсутності цих факторів організація пошукової діяльності неможлива [54].

Енциклопедії освіти визначає пізнавальну самостійність як «сформованість потреби й уміння самостійно мислити, здатності орієнтуватися в новій пізнавальній ситуації, самому бачити задачу, питання, віднаходити шляхи їх вирішення» [23, с. 134].

Продуктивна навчально-пошукова самостійна діяльність учнів початкової ланки освіти залежить від її організації. Треба відмітити, що маючи за мету формування пізнавальної самостійності, пізнавальна діяльність може розвиватися лише в атмосфері доброзичливого ставлення до школярів, в умовах позитивного ставлення до пізнання, налагодження діалогу між учителем і учнями [82].

Пізнавальна потреба завжди пов'язується з позитивними емоціями, які яскраво виражені, а тому потрібно для її розвитку зміцнювати, створювати й розвивати в школярів почуття задоволення, успіху, радості від розумової діяльності. Не слід на початку вимагати, щоб кожна дитина розв'язала самостійно творче завдання. Треба створити таку атмосферу пошуку, яка б викликала бажання в учня замислитися, пробувати знайти відповідь самостійно. Тут бажано не підказувати як треба розв'язати завдання, а спрямувати думки школяра на виконання найважливішого етапу, де важливою виступає не кінцева відповідь, а сам процес розумової роботи, детальне коментування варіативних прийомів досягнення результату. Організуючи самостійну навчально-пошукову діяльність молодших школярів треба враховувати принцип

індивідуального підходу й пізнавальних можливостей учнів, їх готовність виконувати завдання самостійно [82].

Пізнавальна активність школяра виявляється в його умінні бачити проблему, характеризувати й знаходити шляхи її розв'язання, виробляти власну думку під час вивчення явищ навколишньої дійсності. Пізнавальна активність школяра – це така властивість особистості, яка є інтегральною й активно формується в учнів саме в шкільні роки та впливає на увесь процес освітньої діяльності. Пізнавальна активність є передумовою й результатом розвитку молодшого школяра; це мета, засіб і результат активізації навчального й виховного процесу [54]. Отже, пізнавальна діяльність є особливою, бо її суб'єктом є учень, який формується, його свідомість, інтелект.

Пізнавальна активність сприяє формуванню пошукової навчально-пізнавальної активності. О. Савченко наголошувала, що «в фундаменті дослідницької поведінки лежить психічна потреба в пошуковій активності в умовах невизначеної ситуації. Пошукова навчально-пізнавальна активність є незамінною передумовою пошукової навчально-пізнавальної діяльності школярів» [67].

До пізнавальної активності відносять: прагнення засвоювати нові знання; вирішення різних інтелектуальних завдань і проблем; розвиток особистісних рис характеру: дисциплінованість, самостійність, організованість; перехід мислення від репродуктивного відтворення вже відомих способів до створення власних шляхів вирішення завдання, на творчий, якісно новий рівень. Ці якості особистості й забезпечують пошуковий характер пізнавальної діяльності [25].

Формування навичок пошукової діяльності в молодших школярів повинно здійснюватися в руслі розвивального навчання. Цей процес повинен розвиватися комплексно, з використанням різноманітних підходів, методів і засобів.

З. Друзь і В. Майборода рекомендують використовувати навчально-пізнавальні завдання на різних етапах уроку. Вони звертають увагу на те, що під час розв'язання пошукових завдань всебічно повинен реалізуватися принцип

диференційованого підходу з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей учнів

Проаналізувавши шляхи розвитку пізнавальної самостійності здобувачів початкової освіти, слід зазначити, що в роботі з молодшими школярами бажано використовувати п'ять форм організації пошукової діяльності:

- система пізнавальних завдань за прийомами розумової діяльності;
- евристична бесіда;
- метод аналогії;
- самостійне ознайомлення з новим матеріалом;
- дослідницький метод [78].

Пізнавальні завдання сприяють вдосконаленню вмінь учнів виділяти головне; аналізувати; класифікувати; диференціювати ознаки; узагальнювати; доводити.

Серед форм пізнавальних завдань виділяють: запитання, логічні вправи, задачі, кросворди, дидактичні ігри, ребуси, загадки.

Для засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами в процесі пошукової діяльності, виділяють такі критерії його вибору:

- зв'язок нового з раніше засвоєним матеріалом;
- можливість логічного розділення навчального матеріалу на чіткі кроки й елементарні завдання;
- наявність протиріччя між опорними й новими знаннями;
- готовність школярів до участі в пошуковій діяльності [78].

Кожна з форм організації навчально-пошукової діяльності виконує свої функції в процесі набуття досвіду творчої діяльності молодшими школярами. Розв'язання пізнавальних завдань у процесі розумової діяльності сприяє вдосконаленню вміння школярів виділяти головне, аналізувати, диференціювати ознаки, класифікувати, узагальнювати, доводити. Це – важливі елементи, без яких не здійснюється жодна творча робота.

Розглянемо більш детально форми організації навчально-пошукової діяльності молодших школярів.

Евристична бесіда – це метод, спрямований на організацію частково-пошукової діяльності молодших школярів, під час самостійного виконання ними окремих кроків пошуку, а цілісне розв’язання проблеми досягається разом із учителем. Евристична бесіда є доступною й для слабо підготовлених учнів, які вчаться логічно мислити на зразках.

Щоб реалізувати розвивальні функції бесіди необхідно виконати постановку проблеми, тобто створити ситуацію необхідності пошуку нового знання. Тут потрібно звернути увагу школярів на об’єкт пошуку. Коли сформулювали проблему, молодші школярі за допомогою вчителя актуалізують одержані знання, відокремлюють відоме від невідомого. Це робиться для того, щоб визначити: чи можна розв’язувати завдання відомим шляхом, чи треба нові способи шукати.

Зіставимо й виділимо основні етапи роботи вчителя й учнів у процесі евристичної бесіди (табл.1.1)

Таблиця 1.1.

Основні етапи роботи вчителя й учнів у процесі евристичної бесіди

<i>Діяльність учителя</i>	<i>Діяльність учнів</i>
Створення умов для виникнення проблемної ситуації.	Усвідомлення неможливості застосувати відомий спосіб для розв’язання проблемної ситуації.
Спонування учнів до формулювання проблеми.	Формулювання проблеми.
Керівництво процесом пошуку: стимулювання учнів до спостереження, використання допоміжних засобів і запитань, порівняння, застосування раніше здобутих знань у новій ситуації.	Висунення припущень, їх перевірка (аналіз, диференціювання ознак й порівняння, зіставлення власних спостережень за новою задачею).
Корекція висновку.	Формулювання висновку.

У структурі евристичної бесіди чергуються продуктивні й репродуктивні запитання, що схиляють школярів до інтенсивної розумової діяльності: усвідомити суперечність, побачити проблему, сформулювати її, висловити різні припущення, визначити правильний спосіб дій.

«Чим вищою є готовність учнів до участі в пошуковій діяльності, тим ширші їхні кроки пошуку; чим точніші запитання вчителя, тим стрункішою буде структура бесіди. Структура бесіди – це не послідовність запитань і відповідей, а їх можливий взаємозв'язок, вихідним моментом якого є проблема – кульмінація цього методу, а завершення – розв'язкою» [78].

Таким чином, евристична бесіда відіграє важливу роль у формуванні пошукової діяльності школярів, бо вони проходять повний цикл пошуку під керівництвом учителя, ефективність якого залежить від рівня їхньої підготовки й точності запитань.

Метод аналогії полягає в тому, що властивості одного об'єкта визначаються на основі його схожості до іншого. Вірогідності здобутих знань на основі аналогії сприяють такі умови: 1) якомога більшою повинна бути кількість спільних для обох предметів; 2) спільні ознаки повинні охоплювати різні сторони об'єктів, які порівнюються, вони повинні бути істотними; 3) ознака чи спосіб дії, що передбачається в іншого об'єкта, має бути такого самого типу, як інші ознаки, спільні для обох предметів [78].

Аналогія в психології й педагогіці розглядається як найважливіший засіб розвитку творчих здібностей і мислення дітей.

За рівнем творчості розрізняють такі види аналогії: асоціативна, евристична, алгоритмічна.

Асоціативна аналогія відбувається на рівні репродуктивної діяльності, висновки на її основі мають ситуативний характер. Це доступний для молодших школярів і цікавий спосіб формулювання нових висновків, пошуку нових якостей, ознак, функцій. Розвиткові асоціативної аналогії сприяють ігрові завдання типу: «Хто так співає, хто так кричить?», «Словесне плетиво», «Що на що схоже?» тощо. Завдання «Словесне плетиво» є продуктивним і для розвитку

мовлення школярів. Наприклад, учитель починає нескінченний ланцюжок: травинка до травинки – лужок; зернинка до зернинки – колосок, краплинка до краплинки – вода; листочок до листочка – гілочка; гілочка до гілочки – дерево.

На цей вид аналогії цікаві завдання дає матеріал із природничої освітньої галузі. Наприклад: «Чи можна порівняти ліс з багатопверховим будинком?», «Чому сніг, лід, вода – найближчі родичі?», «Про які природні явища можна сказати так само?».

Художні твори, з якими діти ознайомлюються на уроках читання, – основа для вправлення з асоціативної аналогії на уроках природничої освітньої галузі. Це можуть бути такі завдання:

- розповісти оповідання так, ніби з тобою трапилася ця подія;
- продовжити розповідь хлопчика так, ніби це ти майструвати вчишся;
- продовжити для чого ще потрібні руки людині?
- Поетеса пише: «Руки мамині – колиска, місточок, кораблик...» А ти доповнити, що хочеш?
- Діти розповіли, що осіннє небо холодне, сумне, тривожне. А ти, що скажеш? [77].

Евристична аналогія означає, що на основі подібності об'єктів або явищ, які б не можна було порівняти, виникє припущення про спосіб розв'язання проблеми.

Цей вид аналогії вимагає від учнів високого рівня абстрактного, самостійного мислення учнів, їхньої аналітико-синтетичної діяльності.

Завдання на евристичну аналогію даються на різних уроках. Особливо доцільно їх використовувати на уроках природничої освітньої галузі, математики, української мови.

Наприклад, на уроках природничої освітньої галузі можна запропонувати такі завдання на евристичну аналогію:

- пригадайте, куди хилилося полум'я під час досліду із запаленою свічкою. Подумайте, цим дослідом, яке явище в природі можна пояснити?

• Пригадайте, як утворилися на кришці каструлі з киплячою водою краплі. Подумайте, яке явище в природі можна пояснити за допомогою цього досліду? Чому? [78].

Алгоритмічна аналогія допомагає дітям спиратися на відомий спосіб дії, самостійно доходити висновку про можливість його застосування в змінених умовах, тобто вони вносять зміни у відомий спосіб.

У розвитку пізнавальних здібностей учнів початкових класів алгоритмічна аналогія виконує інші функції. Вона допомагає школярам самостійно дійти висновку, використовуючи відомий спосіб дії, який можуть застосовувати в дещо змінених умовах, тобто вносять певні зміни у відомий спосіб. Наведемо приклади формулювання завдань із застосуванням цього виду аналогії [68].

1. Прочитайте речення. У кожному реченні треба так змінити одне слово, щоб вийшов опис осіннього вбрання дерев.

«Листя на березі зелене. Літнє вбрання. Кетяги зелених ягід висять на калині».

2. Доповніть речення:

«Озеро поблискує на сонці, ніби величезне дзеркало. Достиглі хліба на полі, наче Налилися соком яблука, немов Прийшов щедрий»

У такій самій послідовності складіть речення про зимову пору року.

У межах алгоритмічної аналогії можна виконання завдання – скласти твір за аналогією до прочитаного. Для роботи за аналогією твори повинні мати виразні характеристики дійових осіб і чіткий сюжет.

Міркування за аналогією ґрунтуються на операції порівняння в формі співвіднесення й зіставлення істотних ознак об'єктів, а сам процес здійснюється на основі аналізу, абстрагування, синтезу.

Однією з важливих форм пошукової діяльності молодших школярів є самостійне ознайомлення з новим матеріалом. Розвивальні функції цієї форми діяльності полягають у тому, що вона передбачає самоорганізацію й виконання учнями багатьох навчальних дій у взаємозв'язку, які спрямовані на один результат. Учень, самостійно працюючи за підручником, засвоює новий матеріал

і виконує кілька завдань: визначає мету, вичленовує невідоме, зосереджує увагу на головному, встановлює послідовність дій, контролює їх [45].

Виділимо складові, на які повинен орієнтуватися вчитель, визначаючи матеріал для самостійної пошукової роботи. Це: 1) свідоме, міцне володіння учнями знаннями, на яких буде ґрунтуватися новий матеріал; 2) актуалізація опорних знань через підготовчі справи; 3) чіткість викладу й доступність матеріалу в підручнику; 4) рівень сформованості вмінь працювати з картками, підручниками, достатній темп читання й письма.

Щоб визначити матеріал для пошукової самостійної роботи, вчитель повинен враховувати, наскільки добре школярі засвоїли попередній матеріал, на який буде спиратися вивчення нового. Треба уважно поставитися й до способу постановки завдання. Інструкція має бути лаконічною, але точною й повною, відбивати послідовний хід міркувань, практичних дій, які треба виконати [8].

Аналіз психолого-педагогічної літератури та поглядів дослідників на проблемно-пошуковий підхід до організації навчання, дозволив зробити висновок, що організоване вчителем проблемне навчання є специфічним підходом, який спрямований на активну взаємодію школярів із проблемним матеріалом для пошуку шляхів вирішення проблеми, проблемної ситуації, пізнавальних завдань самостійно або під керівництвом учителя, спрямованих на формування компетенцій і компетентностей здобувачів початкової освіти [25].

І. Беліцька та Г. Груніна в своїх дослідженнях визначають проблемний підхід, називаючи його проблемно-пошуковим, як «створення особливого простору навчальної діяльності, в якому учень здійснює суб'єктивне відкриття закону, явища, закономірності, засвоює спосіб пізнання, механізм здобуття нових знань (навчання через відкриття)» [3, с. 20]. Це – система методів і засобів, спрямованих на творчу участь молодших школярів у процесі набуття нових знань, формування творчого мислення й пізнавальних інтересів.

Проблемно-пошукове навчання за В. Лозовою «дозволяє максимально наблизити процес навчання школярів до процесу пізнання. В умовах проблемного навчання вчитель організує пізнавальну діяльність учнів так, щоб

вони самі, як учені, включалися в самостійну роботу, спрямовану на здобуття знань, бо ні спостереження школярами цього процесу, ні розповіді про нього не навчать самостійно працювати, творчо мислити» [40, с. 79].

Пізнавальна діяльність учнів у поєднанні з навчально-пошуковим навчанням спрямована на підвищення рівня їхньої розумової активності, загальноосвітнього розвитку, активізації навчального процесу, на виховання особистостей, які самостійно приймають рішення. Цьому сприяє використання спеціальних дидактичних умов, які дають можливість активізувати навчально-пошукову пізнавальну діяльність школярів.

Такими дидактичними умовами організації навчально-пошукової діяльності є: створення на уроці різнотипних пізнавальних ситуацій; евристичний характер навчального матеріалу та завдань; наявність у вчителя індивідуального стилю роботи; створення для учнів ситуацій вибору; встановлення на уроці міжпредметних зв'язків; присутність атмосфери позитивного співробітництва; використання адекватної системи оцінювання навчальних досягнень школярів; форма проведення уроку; створення ситуацій успіху; використання дидактичних ігор, вибір засобів наочності [25].

На уроках перед школярами потрібно ставити такі завдання, що сприятимуть формуванню їхньої пізнавальної активності, творчості, щоб учні ставали співавторами роздумів, пошуків, знахідок. Така робота підвищуватиме в школярів пізнавальний інтерес, заохочуватиме їх до активної участі під час виконання завдань, сприятиме розвитку дослідницьких і творчих здібностей, пошуку інформації.

Отже, навчально-пошукова пізнавальна активність молодших школярів передбачає організоване, свідоме, цілеспрямоване виявлення нових знань, явищ, характеристик, процесів, особливостей навколишнього світу через психологічні й мисленнєві процеси та властиві особистості.

1.3. Особливості формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ»

Актуальною проблемою сучасного розвитку педагогічної теорії та практики є активізація навчально-пошукової пізнавальної діяльності школярів, яка сприяє ефективності навчання: розвиток інтересу до навчальної діяльності, свідоме й міцне здобуття знань, перетворення знань у переконання, самостійність думки й практичних дій учнів. Освітній процес без активізацій пізнавальної діяльності школярів неможливо уявити, тому що вона сприяє засвоєнню теоретичних знань, опануванню комунікативними й практичними вміннями, створює умови для розвитку інтелектуальних здібностей і самореалізації молодших школярів. Пізнавальна активність учня визначається як внутрішня його готовність до участі в процесі оволодіння знаннями, уміннями й навичками, виявлення творчого підходу й самостійності до виконання навчальних завдань.

Центральною ланкою навчального процесу в початковій школі повинен бути учень. Щоб залучити кожного школяра до активної пізнавальної діяльності треба створити таке освітнє середовище, яке сприятиме забезпеченню спільної роботи під час вирішення поставлених завдань, можливості вільного доступу до різних джерел інформації, змоги проявити свої творчі здібності, спілкування з однокласниками.

Проблеми навчальної діяльності молодших школярів, які є основою й фундаментом процесу навчання, належать до психологічних і педагогічних проблем, які завжди були актуальними й вимагають постійної уваги.

Психолого-педагогічна література розглядає навчальну діяльність учнів як розвиток нових якостей і здібностей; засвоєння знань під час виконання певних дій, що їх виконує школяр; специфічний вид навчальної діяльності; як тип провідної діяльності, в процесі якої формується особистість учня; як пізнавальну діяльність здобувачів початкової освіти; діяльність, спрямовану на засвоєння знань і вмінь людства.

У навчальному процесі особлива роль відводиться різним видам мотивів, на які звертали увагу дослідники Ю. Бабанський, О. Гребенюк, І. Лернер, М. Махмутов, О. Савченко та ін. Вони виділили окремий дидактичний принцип, що регулює мотиваційну сторону навчання. О. Гребенюк назвав цей принцип – мотиваційне забезпечення навчального процесу. О. Савченко наголошувала, що цей принцип спрямований на орієнтування школярів на активну позицію, активну взаємодію й співробітництво всіх учасників освітнього процесу, що є важливою складовою сучасного процесу навчання.

Взаємозв'язок мотивації й успішності навчально-виховної діяльності школярів розглядається у працях багатьох науковців (Л. Божович, Л. Верещагіна, М. Дригус, Г. Костюк, С. Максименко, Н. Менчинська, Ю. Орлова, О. Скрипченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.).

Мотиваційну складову як компонент навчальної діяльності вивчали такі вчені, як Н. Бойко, М. Боришевський, С. Гончаренко, О. Дусавицький, В. Моляко, В. Моргун, Н. Побірченко, В. Рибалко, В. Семиченко, І. Синиця, Ю. Швалб та ін. Вони вважають, що основи мотивації навчальної діяльності формуються в учнів початкової ланки освіти, бо цей віковий період має важливі резерви для розвитку мотиваційної сфери, яку дослідники визнають провідною.

У своїх працях названі науковці наголошували, що в молодшому шкільному віці формується новий тип ставлення до навчального процесу, до готовності впродовж життя навчатися.

На сучасному етапі головна мета загальноосвітньої школи – створити умови для розвитку й самореалізації кожного школяра, підготувати покоління, яке буде навчатися протягом усього життя. Одним із важливих завдань, яке повинна вирішувати початкова школа є сформувати в учнів позитивну пізнавальну мотивацію навчання, забезпечити духовну й моральну зрілість особистості, підготувати дітей до цілеспрямованого й систематичного навчання [22].

Навчальна мотивація – це «загальна назва для процесів, методів, засобів спонукання учнів до продуктивної пізнавальної діяльності, активного освоєння змісту освіти» [55, с. 59]. Оскільки процес навчання двосуб'єктний, можна

стверджувати, що «кермо мотивації тримають у своїх руках спільно вчителі й учні. Маючи на увазі перших, говоримо про мотивацію навчання, з позицій же того, кого навчають, варто вести мову про мотивацію учіння» [55, с. 60].

У навчальному процесі молодших школярів виділяють два напрямки мотивації:

1. «широкі соціальні мотиви розвиваються від загального недиференційованого розуміння соціальної значущості навчання, з яким дитина приходить до школи, до більш глибокого пізнання причин необхідності вчитися. Соціальні мотиви в цьому віці представлені бажанням учня отримати схвалення дорослих.

2. Широкі пізнавальні мотиви (інтерес до знань) за умови цілеспрямованої роботи можуть уже до другого класу перетворитися в навчально-пізнавальні мотиви (інтерес до способів здобуття знань)» [26, с. 7].

У дитини, яка вступила до школи, відбувається кардинальна зміна соціальної ситуації розвитку її особистості. Деякі маленькі школярі відчувають непевненість у собі, шкільну тривожність, що є причиною виникнення небажання відвідувати школу, цікавість до відкриття чогось нового й одержання нових знань знижується. Тому, треба створювати умови з першого навчального дня в школі, які будуть розвивати упевненість у собі, у власних можливостях.

У процесі вивчення різних навчальних предметів формуються в молодших школярів пізнавальні мотиви, які сприяють розширенню й поглибленню знань, умінь і навичок, прищепленню їм інтересу до знань і процесу їх набуття (зацікавленості, кмітливості, допитливості) [22].

У період шкільного дитинства за сприятливих умов життя інтенсивно розвивається інтелектуальна й емоційно-вольова сфера дитини, закладаються основи правильного ставлення до явищ і предметів навколишньої дійсності. Важливим фактором впливу на дітей є цілеспрямована, систематична навчально-виховна робота, у якій процес ознайомлення з природою займає особливе місце.

У розвитку пізнавального ставлення молодших школярів до навколишнього світу інтегрований курс «Я досліджую світ» відіграє важливу роль, бо вивчає природу як єдине матеріальне ціле, розглядає її в розвитку, часі та просторі.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» задовольняє зростаючі пізнавальні потреби молодших школярів. Учні мають можливість опанувати матеріал природничих і суспільно-гуманітарних наук, який необхідний для цілісного й системного бачення навколишнього світу та його важливих взаємозв'язків. Такий навчальний матеріал формує в молодших школярів компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій, що сприяють формуванню допитливості, прагненню шукати й пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі досліджувати, формулювати припущення, спостерігати й робити висновки, пізнавати себе й навколишній світ шляхом дослідження й спостереження. Однією з важливих характеристик інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є розуміння принципів системності, інтеграції, наступності знань, формування цілісної сучасної картини навколишнього світу [80].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» має на меті формування в молодших школярів цілісної картини світу в процесі опанування соціального досвіду. Охоплюючи систему знань про природу й суспільство, способи дослідницької діяльності, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності інтегрований курс розвиває наукову грамотність учнів, спираючись на набутий конкретний досвід вирішення проблем.

Щоб сформувати мотиви навчання на уроках «Я досліджую світ» потрібно раціонально організувати навчально-виховний процес, щоб школярі брали активну участь у пізнавальному процесі. Внутрішня потреба й позитивне ставлення до навчального процесу в учнів з'являться тоді, коли вони зможуть зайняти активну позицію в навчальній і пізнавальній діяльності. Для цього треба зрозуміло викладати матеріал на уроках, показувати практичну значимість матеріалу, що вивчається, вдало поєднувати різні методи, прийоми й способи навчання, вміло організовувати самостійну роботу школярів для оволодіння

знаннями, уміннями й навичками, використовувати елементи зацікавленості, створювати проблемні ситуації, викликати емоції, переживання подій [22].

Іноді замість розгорнутої «пояснювальної мотивації» достатньо поставити перед учнями одне або кілька цікавих проблемних запитань, пов'язаних із досліджуваним матеріалом, заохочуючи учнів гарними оцінками [75].

Внутрішня мотивація в учнів є нестійкою, переважно до результату проявляється інтерес. Частина школярів не докладають зусиль, щоб подолати труднощі в навчанні. Структура навчальної діяльності на уроках «Я досліджую світ», яка відповідає навчальним цілям, сприяє формуванню в учнів системи знань і операцій, навчальних і пізнавальних інтересів, бажання навчатися, допитливості, прагнення отримати освітні знання самостійно, любові до книги.

Організації навчальної діяльності молодших школярів відводиться велике значення, бо вона допомагає розкрити структуру діяльності, включаючи великі мотиваційні можливості дітей. Таким чином, мотивація є найбільш значущою для ефективності навчальної діяльності, що визначається пізнавальними інтересами й інтелектуальною ініціативою. У кожного учня початкової школи треба розвинути мотивацію, а для цього вчитель повинен так організувати роботу, щоб вона була спрямована на виховання позитивних рис характеру, бажання навчатися, щоб на уроці цікаво було всім дітям.

Спостерігаючи за школярами на уроках «Я досліджую світ», слід відмітити, що найбільший інтерес у них виникає тоді, коли навчальний матеріал поєднується з видимими явищами життя, з таємницями буття людини, природи, суспільства.

Важливою особливістю пізнавальної мотивації є її пошуковий характер, який сприяє розвитку мислення, уваги, уяви, пам'яті. На інтелектуальну діяльність учнів впливає пізнавальний інтерес шляхом реалізації дослідницького, пошукового підходу до виконання завдань, активним пошуком необхідної інформації, забезпеченням емоційних проявів: почуття радості й успіху, почуття очікування нового, емоції здивування. Отже, сутність

пізнавального інтересу полягає в цілісній нерозривності взаємопов'язаних і взаємообумовлених інтелектуальних і емоційно-вольових процесів [59, с.208].

Важливим джерелом розвитку мотивації навчальної діяльності молодших школярів є бажання відшукати причинно-наслідкові зв'язки й залежність між явищами, пізнання сутності явищ і предметів. Пізнавальна мотивація обумовлена бажанням навчатися, інтелектуальною ініціативою молодшого школяра. Навчальний процес на уроках «Я досліджую світ» організовувати треба так, щоб зацікавити учнів і викликати в них бажання вчитися. Матеріал, який вивчають учні, повинен стимулювати їхнє мислення, а поставлені завдання – підштовхувати до шляхів його розв'язання. Якщо завдання спрощені, то для учнів вони будуть нецікавими, сприятимуть втраті мотивації засвоєння навчального матеріалу. Дитина повинна радіти тому, що вона дізналася щось нове. У цьому випадку можна говорити, що в неї розвивається мотивація, яка буде цілком відповідати структурі особистості [22].

Мотивація до навчального процесу, стимулювання пізнавальних інтересів до явища чи об'єкта, що досліджується на уроці, реалізується на уроках «Я досліджую світ» такими способами:

- чітко поставлена ціль уроку (про що дізнаємося й чого навчимося на уроці); переконати учнів у тому, що навчальний матеріал є значущим (для чого вивчається матеріал, наприклад, ознайомлюючи школярів з компасом учитель може повідомити, що вміння орієнтуватися за компасом потрібно всім, особливо геологам, туристам, військовим, морякам, або що в кінці навчального року в школі проходять змагання з орієнтування, наш клас теж братиме участь, а щоб здобути перемогу, нам усім потрібно вміти працювати з компасом);

- пробудження інтересу за допомогою постановки проблемних питань. Наприклад, на уроці, який передуватиме темі «Як розмножуються рослини», можна провести дослід пророщування насіння квасолі, потім поставити школярам завдання: простежити, що далі відбувається з цим паростком;

- створення емоційно-моральних ситуацій. Наприклад, на початку уроку «Водойма – природна спільнота» вчителю можна сказати: «Вчора за містом я

бачила, як хлопці полювали на жаб, говорячи, що вони бридкі, шкідливі, від них бувають бородавки. Чи є правильним цей факт?»

- введення цікавого матеріалу або ігрових ситуацій;

- змагальний методу – це використання інтелектуальних ігор, вікторин, коли учні вмотивовані й об'єднані в команди; виконуючи завдання й відповідаючи на запитання, діти змагаються за перемогу, першість, шукають творчі рішення .

Мотивація навчання на уроках «Я досліджую світ» спонукає школяра до відповідної діяльності, метою якої є розширення й поглиблення знань, а підвищення навчальної успішності є важливим засобом. З метою забезпечення мотиваційного компоненту уроку перебудова вчительської позиції передбачає таку організацію навчання, щоб усі школярі мали передумови бажання та вміння вчитися й виховувати позитивні риси характеру в собі [64].

Для розвитку позитивної мотивації навчання потрібно щоб було середовище, яке спрямоване на стимулювання й цілеспрямований вплив за допомогою системи педагогічних прийомів. На мотиваційні компоненти уроку впливають доцільне поєднання загальних умов педагогічного стимулювання із використанням широкого діапазону методичних прийомів [22].

Навчально-пошукову діяльність на уроках «Я досліджую світ» будуть стимулювати навчальні дискусії, спрямовані на прояв особистісного ставлення учнів до проблем, допомагатимуть шукати можливості, щоб їх вирішити, знайомитимуть з реальними екологічними умовами певної місцевості. Наприклад:

- поміркуйте, чому людина має знати, з яких речовин складається тіло;

- допоможіть вирішити проблему забруднення повітря в своєму населеному пункті;

- поясніть, як саме зменшення місця, яке займає в просторі порожня пляшка впливає на зменшення шкоди оточуючому середовищу;

- дослідіть, у чому полягають основні відмінності між живленням тварин і рослин тощо [12].

Вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяє формуванню в молодших школярів уявлення про навколишній світ. Уроки «Я досліджую світ» мають практичне спрямування, тут творчо співпрацюють учень і вчитель, у процесі навчання використовуються ситуації, наближені до реального життя. У цьому контексті технологія проблемного навчання є важливим інструментом формування природничих компетентностей учнів [18].

Проблемна ситуація – це психологічний стан, що виникає в результаті мислительної взаємодії учня з навчальним матеріалом і викликає пізнавальну потребу розкрити суть явища, що вивчається на уроці. Проблемна ситуація – це суперечливий матеріал, пізнавальна трудність. Учні, вивчаючи нову тему повинні самостійно здійснити такі мислительні операції: аналіз, синтез, порівняння, аналогію, узагальнення. Для проблемної ситуації характерна уявна несумісність двох або більше інформацій. Створення проблемної ситуації в проблемному навчанні є найвідповідальнішим етапом, який складається з пошукової діяльності молодших школярів, яка починається з постановки питань (створення проблемної ситуації) і продовжується розв'язанням проблемних завдань, проблемним викладом учителем знань, різноманітною учнівською самостійною роботою. Цей вид навчання на уроках «Я досліджую світ» передбачає належний рівень зацікавленості й підготовленості школяра, шукаючи невідомий результат. Вивчаючи інтегрований курс «Я досліджую світ», у здобувачів початкової освіти формуються уявлення про навколишній світ, система інтегрованих знань про суспільство й природу, знання різних видів соціального досвіду, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки [18].

На уроках «Я досліджую світ» у ході проблемного навчання застосовуються проблемно-пошукові методи. Учитель, створивши на уроці проблемну ситуацію, разом із школярами обговорює можливі підходи до розв'язання проблеми. Проблемно-пошукові методи, які застосовуються на уроках, мають на меті розвинути творчу навчально-пізнавальну діяльність і сприяють самостійному, більш осмисленому засвоєнню знань. В умовах проблемної ситуації виникає

пошукова домінанта, що забезпечує активність розумової діяльності. Коли знання даються в готовому вигляді, це призводить до спаду мислительної діяльності мозку, знижує його творчий потенціал [22].

Слабким місцем цих методів є велика витрата часу на вивчення матеріалу, слабка ефективність у процесі формування практичних умінь і навичок, коли імітація й показ дуже корисні; під час пояснення нового матеріалу мала ефективність, коли не може бути застосований принцип опори на попередній досвід і потрібні пояснення.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» опирається на творчу співпрацю між учителем і учнем, навчання на ситуаціях, які наближені до реального життя. Вивчення названого курсу спрямоване на формування відчуття класу як єдиної команди, створення в класі сприятливого емоційного клімату, оволодіння методами інтегрованого навчання, розвиток в учнів природознавчих компетентностей.

На уроках «Я досліджую світ» учитель використовує активні методи навчання, враховуючи індивідуальні особливості школярів, стилі їхнього сприйняття й стратегії навчання: робота в групах, мозковий штурм, тематичні дослідження, дидактичні ігри тощо (Додаток Г).

Важливо, щоб учитель дітям пропонував пізнавальні завдання під час виконання навчально-пошукової роботи на уроках «Я досліджую світ»: сортування за певними критеріями навчального матеріалу; порівняння у формі протиставлення й зіставлення як засіб відкриття нових ознак і властивостей предметів, що вивчаються; виділення головного; класифікація; підготовка висновків за аналогією; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; доведення істинності суджень [29].

Аналіз досліджень показав, що молодші школярі можуть виконувати елементарні навчально-пошукові завдання, які є ефективними для їхнього розвитку (Т. М. Байбара). Наприклад, формування нових понять здійснюється на уроках «Я досліджую світ» на основі спостереження з виділенням причинно-наслідкових зв'язків.

У навчальному процесі важливу роль відіграє проблемне навчання, яке передбачає створення проблемної ситуації та активну самостійну діяльність учнів у її розв'язанні, що спрямована на розвиток творчого мислення, ґрунтовне засвоєння й закріплення наукових положень, розвиток умінь самостійної діяльності. Проблемна ситуація завжди базується на суперечності [63].

У початковій школі урок природничої освітньої галузі – це гарний матеріал для створення та розв'язання проблемних ситуацій, де вчитель може застосовувати викладання знань, частково-пошукову діяльність та організацію дослідницької діяльності шляхом спостереження молодших школярів за природою чи за результатами самостійно виконаного дослідження. Керуючи пошуковою діяльністю учнів, учитель добирає систему проблемних завдань, які необхідно вирішити учням.

Практична робота – це навчально-пізнавальна діяльність, в процесі якої школярі виконують практичні дії з об'єктами, порівнюють їх. Виконання такої роботи допомагає конкретизувати знання, розвиває вміння спостерігати й пояснювати явища, що вивчаються. Практичні роботи сприяють розвитку самостійності учнів, їхніх пізнавальних сил, формуванню умінь і навичок, які необхідні для життя й самоосвіти, розвитку спостережливості й аналізу явищ навколишньої дійсності.

У організації навчально-пізнавальної діяльності важлива роль відводиться дидактичному прийому порівняння, який є найбільш загальним і найбільш доступним прийомом пізнання. К. Д. Ушинський вважав порівняння основою всякого мислення й розуміння, й підкреслював, що в навколишньому світі ми все пізнаємо через порівняння.

Навчальні програми з «Я досліджую світ» для 1-4 класів передбачають широке використання порівняння на етапі пояснення нового матеріалу, для створення й уточнення понять, які є результатом порівняння багатьох уявлень, узагальнення й систематизації різноманітного природничого матеріалу.

Порівняння об'єктів і явищ навколишнього світу сприяє кращому засвоєнню й запам'ятовуванню навчального матеріалу, зв'язку нових і старих

знань, матеріалу підручника з власним досвідом учня. У самому завданні школярі повинні знаходити умови для порівняння подібних об'єктів і їх класифікації, бачити різні відношення між явищами й предметами. Так, у розділі «Людина як предмет виховання» наголошується на значенні порівняння для усвідомленого й міцного запам'ятовування [53].

Для формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ» важливим є використання підручника «Я досліджую світ». Я Кодлюк підкреслює, що використання підручника сприяє:

- забезпеченню емоційності навчання – емоційна насиченість змісту навчального матеріалу, цікаві візуальні матеріали, добір інформації з погляду її значущості для молодших школярів;

- процесуальному забезпеченню мотиваційної функції – організація навчальної дослідної діяльності школярів засобами підручника; індивідуальні, парні та групові форми пошукової роботи; заохочення учнів до висловлювання власної думки; формулювання запитань [34, с. 28].

Посібник з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» передбачає різні види діяльності молодших школярів, які спрямовані на задоволення потреб дитини до комунікації, висновків, вияву своїх творчих здібностей, дослідництва, конструювання. У посібнику ці види діяльності реалізуються через такі завдання: «спостерігай», «відшукай зайве», «досліди», «знайди схоже й відмінне», «змоделюй», «придумай», «установи зв'язки», які сприяють формуванню пошуково-дослідницьких умінь, допитливості, формуванню позитивної пізнавальної мотивації навчання, розвитку критичного, творчого, логічного мислення, розвитку спостережливості, творчої уяви.

Навчальний і методичний апарат підручника опирається на частково-пошукові методи навчання, допомагаючи розв'язати головне завдання предмета, яке пов'язане з формуванням способів навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; мисленнєвих дій і операцій; вироблення вміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки в природі [10].

У підручнику особливе місце відводиться творчим завданням, які передбачають застосування знань у незнайомій ситуації (включають вправи з елементами дослідницької й пошукової діяльності, з елементами творчості). Наприклад, під час вивчення теми «Що таке погода і як її передбачати» (2 клас) молодшим школярам пропонується завдання: Як ви розумієте народну мудрість? «В осінній час сім погод у нас: сіє, віє, туманіє, шумить, гуде, мете і зверху йде».

У розділі підручника «Запитання до природи», в рубриці «Для допитливих» представлені завдання, направлені на формування навичок самостійної роботи молодших школярів із інформацією, засвоєння норм морального, етичного, естетичного ставлення людини до навколишнього світу, до природи («Коли ліс дякує, а коли ображається», «Які рослини й тварини допомагають людям передбачати погоду», «Які спостереження за природою допомогли людині створити календар», «Які рослини можуть слугувати годинником») [10].

У роботах О. І. Пікуль та Л. М. Чумаченко звертається увага на те, що педагогічну діяльність треба організовувати так, щоб вона забезпечила повноцінний розвиток навчального й пізнавального інтересу молодших школярів. Вони стверджують, що для того «щоб діти шукали різницю між вже отриманими й новими знаннями, приймали відповідні рішення, мали змогу відкрити щось нове, формулювали власні думки та ідеї» в молодших школярів треба розвивати «уміння щось побачити, порівняти, захопитися, захотіти відшукати відповідь на запитання, зрозуміти, здивуватися, знайти в собі сили, щоб не відступити перед труднощами, а, отримавши відповідь, знову прагнути рухатися вперед – це усе складає пізнавальний інтерес» [59, с.209].

Отже, позитивне ставлення школярів до вивчення предмету «Я досліджую світ» можна сформулювати, розвиваючи пізнавальний інтерес і відносини між учителем і учнями, бо саме вчитель впливає на взаємовідносини серед учнів, формує стосунки в класному колективі, які переносяться й на ставлення до предмета. Учитель, який зацікавлений у необхідності пізнавальної діяльності, відданий своїй справі, може закохати школярів у світ науки, а це ще один мотив на шляху до пізнання незвіданого світу науки [46, с. 241].

Пізнавальна мотивація навчання відіграє важливу роль у розвитку особистості, без неї не може бути ефективною навчальна діяльність і розвиток потреб і здатності до саморозвитку, самоосвіти, самовдосконалення.

Процес навчання на уроках «Я досліджую світ» має пошуково-пізнавальний характер, бо спрямований на засвоєння молодшими школярами знань, формування у них умінь і навичок, пізнавальної мотивації до навчання, ключових і предметних компетентностей, виховання особистісних якостей. Це забезпечується єдністю загальноосвітнього, практичного, розвивального й виховного потенціалу навчального процесу, стимулюванням пізнавальних потреб.

Висновки до першого розділу

Оновлення змісту початкової ланки освіти на засадах компетентнісного підходу в умовах упровадження Концепції Нової української школи сприяє формуванню в здобувачів початкової освіти ключових і предметних компетентностей, які вони засвоюють у активній навчально-пізнавальній діяльності та є результатом навчання. Тому підвищується інтерес до складових ефективності навчальної діяльності школярів, до проблеми результативності їхнього навчання, спричинених мотивацією.

У Державному стандарті початкової загальної освіти питанню формування пізнавальної мотивації школярів як складової ефективності їхньої навчальної діяльності, удосконалення мотиваційного компонента учіння молодших школярів приділяється значна увага.

Мотивація – це психологічна внутрішня характеристика людини, яка знаходить своє вираження в ставленні людини до навколишнього світу, в зовнішніх проявах і різних видах діяльності. Важливим є те, щоб увесь освітній процес викликав у школяра напружену розумову роботу, внутрішній, інтенсивний порив до знань.

Під час навчання в школі важливим результатом освіти стає не лише обсяг одержаних знань, а й розвиток мотиваційної сфери особистості, що є важливим завданням школи. Навчально-пізнавальна діяльність – процес, спрямований на оволодіння знаннями, уміннями й навичками, на розвиток особистості за умови вмотивованого, свідомого ставлення школярів до змісту діяльності.

Під навчально-пізнавальною діяльністю школярів ми розуміємо процес пошуку учнями та отримання ними знань, результатом якого є формування умінь і навичок.

У процесі вивчення різних навчальних предметів формуються пізнавальні мотиви з метою розширити й поглибити знання, уміння й навички, прищепити інтерес до знань і процесу їх набуття.

Однією з актуальних проблем сьогодення виступає формування й розвиток пошукової навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

На уроках перед школярами потрібно ставити такі завдання, що сприятимуть формуванню їхньої пізнавальної активності, творчості, щоб учні ставали співавторами роздумів, пошуків, знахідок. Така робота підвищуватиме в школярів пізнавальний інтерес, заохочуватиме їх до активної участі під час виконання завдань, сприятиме розвитку дослідницьких і творчих здібностей, пошуку інформації.

Отже, навчально-пошукова пізнавальна активність молодших школярів передбачає організоване, свідоме, цілеспрямоване виявлення нових знань, явищ, характеристик, процесів, особливостей навколишнього світу через психологічні й мисленнєві процеси та властиві особистості.

Позитивне ставлення школярів до вивчення предмету «Я досліджую світ» можна сформувати, розвиваючи пізнавальний інтерес і відносини між учителем і учнями, бо саме вчитель впливає на взаємовідносини серед учнів, формує стосунки в класному колективі, які переносяться й на ставлення до предмета. Учитель, який зацікавлений у необхідності пізнавальної діяльності, відданий своїй справі, може закохати школярів у світ науки, а це ще один мотив на шляху до пізнання незвіданого світу науки.

Пізнавальна мотивація навчання відіграє важливу роль у розвитку особистості, без неї не може бути ефективною навчальна діяльність і розвиток потреб і здатності до саморозвитку, самоосвіти, самовдосконалення.

Процес навчання на уроках «Я досліджую світ» має пошуково-пізнавальний характер, бо спрямований на засвоєння молодшими школярами знань, формування у них умінь і навичок, пізнавальної мотивації до навчання, ключових і предметних компетентностей, виховання особистісних якостей. Це забезпечується єдністю загальноосвітнього, практичного, розвивального й виховного потенціалу навчального процесу, стимулюванням пізнавальних потреб.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

2.1. Стан сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів

Експериментальна перевірка ефективності формування пізнавальної мотивації молодших школярів проводилася в умовах навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи.

Для проведення констатувального етапу було враховано психологічні особливості учнів початкової школи та результати психолого-педагогічних досліджень із поставленої проблеми.

Мета педагогічного експерименту – перевірити свідоме засвоєння учнями початкової школи програмового матеріалу з природничої освітньої галузі за допомогою організованого цілеспрямованого навчання, яке здійснювалося в процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ», єдності цілей, змісту, методів, засобів і форм організації пізнавальної діяльності школярів.

Науково-дослідна робота проводилася на базі Угроїдського ліцею Краснопільської селищної ради Сумської області з дітьми молодшого шкільного віку. Контрольною групою було обрано учнів 3-А класу в кількості 21 особа, експериментальною групою – учнів 3-Б класу в кількості 23 осіб.

Наше експериментальне дослідження проводилося в 3 етапи:

1. констатувальний етап дослідження – для виявлення початкових даних. На цьому етапі розроблялися критерії, підбирався психодіагностичний інструментарій дослідження, приводився перший зріз досліджуваної групи.

2. Формувальний етап – впровадження в роботу методики формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ».

3. Контрольний етап – проведення повторного діагностичного зрізу, порівняння отриманих результатів, виявлення ефективності запропонованої програми.

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було визначення рівня пізнавальної мотивації учнів молодшого шкільного віку на уроках природничої освітньої галузі.

Виходячи з мети констатувального етапу експерименту, нами були виділені наступні завдання:

- 1) визначити критерії рівня розвитку пізнавальної активності та інтересу молодших школярів;
- 2) підібрати діагностичні методики;
- 3) привести діагностику дітей.

На цьому етапі ми використовували такі методи дослідження:

- спостереження за діяльністю вчителя й учнів;
- бесіда з дітьми;
- опитування батьків і вчителів.

У своєму дослідженні ми керувалися наступними умовами вибору завдань:

- відповідність програмі й виковим особливостям дітей;
- послідовність;
- чіткість формулювання вихідного питання й практичного завдання;
- наочність.

У ході експериментального дослідження ми спиралися на такі загальні задачі організації експериментальної роботи в педагогічній практиці загальноосвітньої школи:

- встановлення залежності між компонентами педагогічного процесу;
- виявлення залежності між факторами, умовами функціонування запропонованої системи й результатами;
- визначення взаємозалежних зв'язків між умовами й затратами часу для перевірки педагогічного процесу;

- порівняння двох (декількох) варіантів педагогічного впливу або видів дослідно-експериментальної роботи;
- виявлення причинних зв'язків у педагогічному процесі;
- доведення раціональності тих чи інших мій, які використовуються в педагогічному процесі.

Для виявлення рівня сформованості пізнавальної мотивації молодших школярів на уроках природознавства ми виділили наступні критерії та показники:

- **когнітивний** – наявність пізнавальних питань, залучення дитини до діяльності;
- **мотиваційний** – створення ситуацій успіху й радості, цілеспрямованість діяльності, її завершеність;
- **емоційно-вольовий** – прояв позитивних емоцій у процесі навчальної діяльності; тривалість і стійкість інтересу до вирішення пізнавальних завдань;
- **дієво-практичний** – рівень знань учнів із предмета (результати перевіркої роботи, вміння самостійно працювати з підручником, проектна діяльність учнів).

На основі виділених критеріїв і для обробки результатів дослідження та отримання кількісних показників нами було виділено три рівні сформованості пізнавальних інтересів у молодших школярів: низький, середній і високий.

Низький рівень – молодші школярі не проявляють ініціативності й самостійності в процесі виконання навчально-пошукових завдань, втрачають до них інтерес, відчуваючи труднощі й виявляють негативні емоції (прикрість, роздратування), не ставлять пізнавальних запитань; потребують поетапного пояснення умов виконання завдання, показу способу використання тієї чи іншої готової моделі, постійної допомоги вчителя.

Середній рівень – молодші школярі виявляють самостійність у прийнятті завдання й пошуку способів його виконання. Зазнаючи труднощів у вирішенні завдання, діти не втрачають емоційного ставлення до них, звертаються за допомогою до вчителя, задають питання з метою уточнення умов виконання

завдання, а отримавши підказку, виконують завдання до кінця, що свідчить про інтерес учня до такої діяльності та про бажання шукати способи розв'язання поставленої проблеми, але спільно з дорослим.

Високий рівень – школярі проявляють інтерес, бажання, ініціативність, самостійність, вирішуючи навчально-пошукові завдання. Відчуваючи труднощі, школярі не відволікаються, а виявляють завзятість і наполегливість у досягненні результату, що приносить їм задоволення, радість і гордість за самостійно виконане завдання, досягнення успіху.

Для виявлення рівня сформованості пізнавальної мотивації ми використовували метод спостереження, індивідуальні бесіди з учнями, батьками, вчителями, які працюють у даних класах, вивченням дітей у процесі спільної підготовки й проведення уроків «Я досліджую світ», метод самостійної роботи, метод роботи з підручником.

Нами була розроблена система вправ і завдань, які б допомогли визначити рівень розвитку самостійності учнів відповідно до визначених критеріїв.

Перші три критерії ми проаналізували на основі спостережень за навчальною діяльністю учнів і бесіди з учителями (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Критерії та показники розвитку пізнавальної активності учнів
на уроках природничої освітньої галузі

Кри- терії	Показники	Кількість балів	Рівень розвитку
Когнітивний	Наявність навчально-пізнавальних питань на уроці	Постійно – 3 б. Інколи – 2 б. Рідко – 1 б. Ніколи – 0 б.	Високий – 5-6 б. Середній – 3-4 б. Низький – 0-2 б.
	Емоційна залученість дитини до діяльності	Позитивний настрій – 3 б. Зацікавленість – 2 б. Часткова зацікавленість – 1 б. Безініціативність – 0 б.	
Мотиваційний	Створення ситуацій успіху й радості	Постійно – 3 б. Часто – 2 б. Інколи – 1 б. Немає – 0 б.	Високий – 7-9 б. Середній – 4-6 б. Низький – 0-3 б.

Кри- терії	Показники	Кількість балів	Рівень розвитку
	Цілеспрямованість діяльності	Висока – 3 б. Достатня – 2 б. Середня – 1 б. Низька – 0 б.	
	Завершеність діяльності	Повністю – 3 б. Частково – 2 б. Незавершеність – 1 б. Робота не розпочиналася – 0 б.	
Емоційно-вольовий	Прояв позитивних емоцій у процесі діяльності	Високий – 3 б. Помірний – 2 б. Середній – 1 б. Не виявляє інтересу – 0 б.	Високий – 5-6 б. Середній – 3-4 б. Низький – 0-1 б.
	Тривалість і стійкість інтересу до вирішення навчально-пошукових завдань	Висока – 3 б. Середня – 2 б. Низька – 1 б. Інтерес відсутній – 0 б.	

Для визначення дієво-практичного рівня для третьокласників нами було розроблено наступну систему завдань, які вони повинні були виконувати без допомоги й пояснення вчителя.

Завдання для учнів на I етапі дослідження

1. *Впиши ознаки осені в неживій природі.*

Сонце на небосхилі стоїть _____, ніж влітку. (Вище, нижче)

Дні стають _____, а ночі _____. (Коротшими, довшими)

2. *Запиши покази термометра числами:*

20 градусів тепла _____, 8 градусів морозу _____, 25 градусів вище нуля _____,
5 градусів нижче нуля _____, середня температура _____.

3. *З'єднай стрілками частини правильних тверджень :*

1. Перехід води з рідкого стану в газоподібний _____ кругообіг

2. Перехід водяної пари у рідкий стан _____ випаровування

3. Безперервний процес конденсація
переміщення води з океану на сушу і з
суші знову в океан

4. Цифрою 1 познач однорічні рослини, цифрою 2 – дворічні, цифрою 3 – багаторічні.

Буряк дуб морква помідор калина капуста горох редис кріп тюльпан

5. Розподіли рослини на дві групи.

	Клен	Береза	
Розносяться вітром	Кульбаба	Лопух	Поширюються тваринами
	Будяк	Черета	
	Калина	Тополя	

6. Запиши їстівні гриби: _____

отруйні гриби _____

7. Вкажи, як сонечко готується до зими:

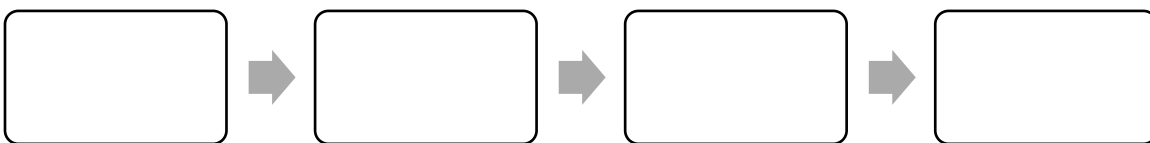
- а) змінює своє забарвлення;
- б) відкладає яйця й гине;
- в) ховається в затишне місце.

8. Цифрою 1 познач перелітних птахів, цифрою 2 – осілих, цифрою 3 – птахів, які прилітають до нас зимувати.

Омелюх ластівка сорока снігур дрізд ворона шпак журавель лелека снігур

9. Які звірі готуються восени до зимовою сплячки? Запиши.

10. Склади ланцюжок живлення у природі.

Завдання 1-8 ми оцінювали по 1 балу, 9-10 – по 2 бали кожне. Відповідно до результатів перевіркої роботи, визначили показники дієво-практичного критерію розвитку пізнавальної активності учнів 3 класу (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Критерії та показники розвитку дієво-практичного критерію пізнавальної активності учнів на уроках природничої освітньої галузі

Кри- терії	Показники	Кількість балів	Рівень розвитку пізнавальної активності
Дієво-практичний	Рівень знань учнів з предмета (результати перевіркої роботи)	Високий (10-12 балів) – 3 б. Достатній (7-9 балів) – 2 б. Середній (4-6 балів) – 1 б. Низький (0-3 бали) – 0 б.	Високий – 7-9 б. Середній – 4-6 б. Низький – 0-3 б.
	Вміння самостійно працювати з підручником	Високий – 3 б. Середній – 2 б. Низький – 1 б. Лише за допомогою вчителя – 0 б.	
	Проектна діяльність учнів	Високий – 3 б. Середній – 2 б. Низький – 1 б. Не беруть участь у підготовці проектів – 0 б.	

З метою правильного застосування способів стимулювання молодших школярів, ми спочатку провели діагностику, щоб виявити причини, чому деякі школярі хочуть учитися, а деякі не хочуть, що заважає їм, що спонукало б інтерес у них до навчання, тобто стало б найважливішим стимулом.

Нами було проведено опитування вчителів і батьків третьокласників щодо стимулів і мотивів учнів до навчання та проблем, які існують. У опитуванні брали участь 43 респонденти (12 учителів початкової школи та 31 представник від батьківства).

Результати опитування засвідчили наступне.

Серед проблем, які заважають навчатися та впливають на успішність учня початкової школи, респонденти називають наступні причини: широту шкільного матеріалу (7,5% учителів та 27,0% батьків), невміння вчитися й долати труднощі в навчанні (зазначають 33,6% учителів та 25,7% батьків), технічні проблеми в процесі реалізації дистанційного навчання, яке останнім часом є провідною формою навчання (зазначають 18% учителів та 16,2% батьків), відволікаючі фактори – комп’ютер, прогулянки, телевізор (зазначають 25,0% учителів та 30,4% батьків), низький рівень або відсутність бажання вчитися, вмотивованості до здобуття освіти (15,8% учителів та 22,3% батьків (рис.2.1.1).

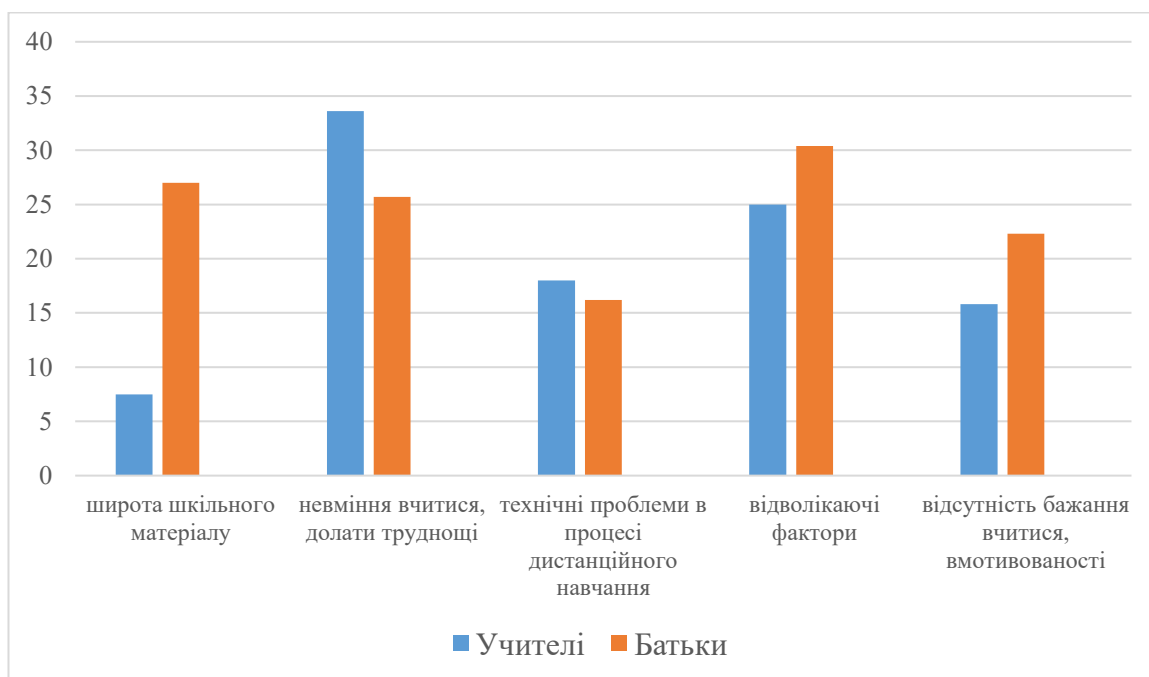

Рис.2.1.1. Результати опитування щодо проблем, які впливають на успішність учнів

Наші спостереження, висновки вчителів свідчать про зниження мотивації до навчання в третьокласників. Воно обумовлене такими факторами: зміна ігрової діяльності на обов’язкову навчальну; недостатньо цікавої інформації в процесі формування природознавчої компетентності, на уроках не завжди створюється позитивний емоційний настрій тощо.

Проаналізувавши результати опитування вчителів початкової ланки освіти та батьків третьокласників, треба відмітити, що серед головних проблем, впливаючих негативно на успішність дитини, виділяються бажання вчитися, відволікаючі фактори та відсутність або низький рівень вмотивованості до навчання, невміння вчитися й долати труднощі в навчанні.

Наступним етапом нашої експериментальної роботи було спостереження за роботою вчителя на уроках «Я досліджую світ».

Аналіз результатів спостереження показали, що в своїй практичній роботі вчителі, навіть розуміючи значущість пізнавальної мотивації в навчальному процесі, інколи не можуть цьому знайти доцільного практичного застосування, оскільки «мотивацію учіння не можна тренувати (це не навичка), її не можна засвоїти (це не інформація), її можна лише стимулювати, розвивати, підвищувати» [69].

З метою формування пізнавальної мотивації в навчальному процесі вчителі не повністю використовують можливості певних методів навчання, а лише окремі методи. Звертають увагу на перевантаження програм навчальним змістом. Відмічаємо, що деякі вчителі не достатньо обізнані з сутністю й способами використання конкретних методів і засобів організації пошукової навчально-пізнавальної діяльності.

Простежити певну роботу в напрямку формування й розвитку пошукової навчально-пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання можна в роботі творчих вчителів.

Для вивчення мотивації третьокласників ми підібрали такі методи, щоб можна було визначити найбільш реально діючі (методи спостереження й психолого-педагогічного експерименту) відомі мотиви (бесіда з дитиною, методика вибору). Ми передбачили, що аналізуючи мотивацію учіння молодших школярів, можуть не співпадати відомі мотиви й реально-діючі. Тому остаточні висновки про структуру мотивації ми робили лише на основі зіставлення даних експериментального дослідження, які одержали за допомогою різних методів.

З метою вивчення процесуальних мотивів, мотиву обходу неприємностей, мотиву одержання оцінки, ми використали методику вибору навчального завдання. Вивчення мотивації навчання в молодших школярів було проведено за методикою І. Р. Гінсбурга (Додаток А).

Ця діагностична методика, відповідно до основних показників мотивації, складається з шести змістовних блоків: особистісний сенс навчання; види мотивації; ступінь розвитку цілепокладання; зовнішні або внутрішні мотиви; реалізація мотивів навчання в поведінці; тенденції на досягнення успіху або невдачі під час навчання. Кожний блок вміщує три питання. У методиці для школярів 3 класу звертається увага на виявлення загального (підсумкового) рівня мотивації успіху в цілому й переважаючих мотивів.

Методика мала на меті виявити рівень розвитку навчальної мотивації молодших школярів. На початку тестування школярам зачитувалася інструкція, потім видавався інструментарій для діагностики, представлений у формі анкети. Школярам пропонувалися незакінчені пропозиції та до них варіанти відповідей. Заповнити анкету треба було за 20 хвилин. Молодший школяр повинен вибрати для закінчення пропозиції, із запропонованих, три варіанти відповіді.

Аналіз результатів за цієї методикою представлено в таблиці 2.3. та на рисунку 2.1.2.

Таблиця 2.3.

Процентний розподіл за методикою «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М. Р. Гінзбурга

	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Процентний розподіл за методикою «Вивчення мотивації навчання в молодших школярів» М. Р. Гінзбурга	25,0%	43,0%	32,0%

Аналіз отриманих результатів за методикою «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М.Р. Гінзбурга показав, що високий рівень розвитку

мотивації навчання мають 11 учнів (25,0%), 19 учнів (43,0%) мають середній рівень і 14 школярів (32,0%) мають низький рівень розвитку мотивації навчання.

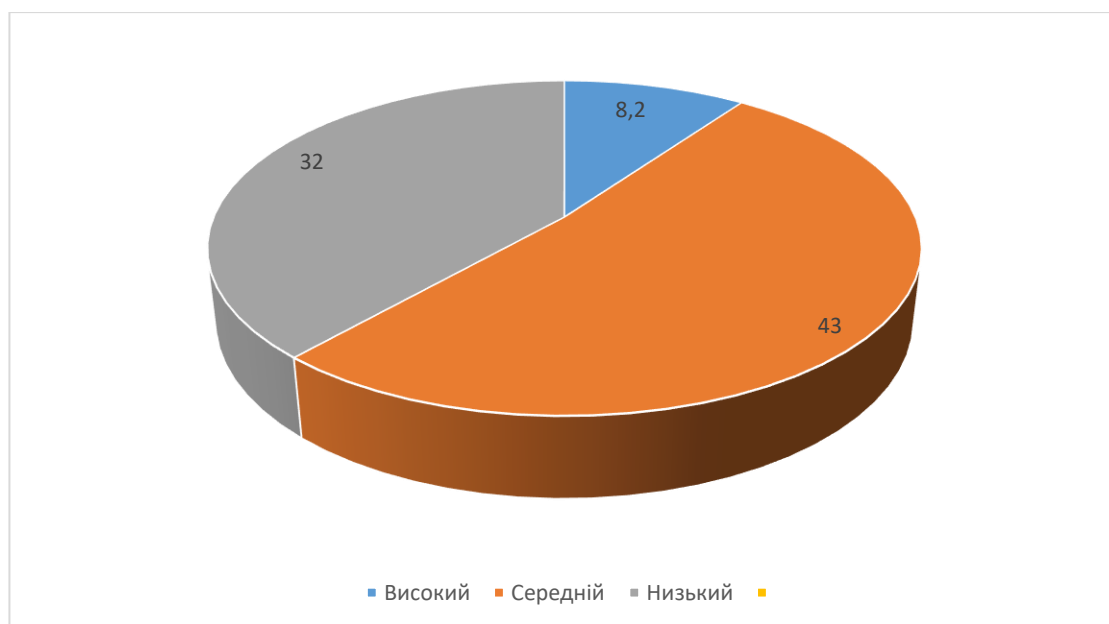

Рис. 2.1.2. Результат вивчення мотивації навчання за методикою І. Р. Гінсбурга

У третьокласників переважання мотиву навчання й пізнання може бути пов'язано з виникненням інтересу в новій для них діяльності. Низькі показники можуть означати, що в дітей молодшого шкільного віку або ще не сформувався в достатній мірі пізнавальний мотив або він має іншу спрямованість.

Наступною методикою, яку ми використовували на констатувальному етапі педагогічного експерименту була методика діагностики навчальної мотивації школярів М. В. Матюхіної (Методика М. В. Матюхіної в модифікації Н. Ц. Бадмаєва) (Додаток Б).

Аналіз результатів дослідження після проведення названої методики діагностики навчальної мотивації показав, що в третьокласників переважають мотив уникнення невдачі й мотив досягнення успіху. 20,4% (9 осіб) – це третьокласники з мотивацією досягнення успіху, школярів з мотивацією уникнення покарання (невдачі) – 43,2% (19 осіб), 36,4% (16 осіб) – учні з неясково вираженою мотивацією. Представимо отримані результати на рисунку 2.1.3.

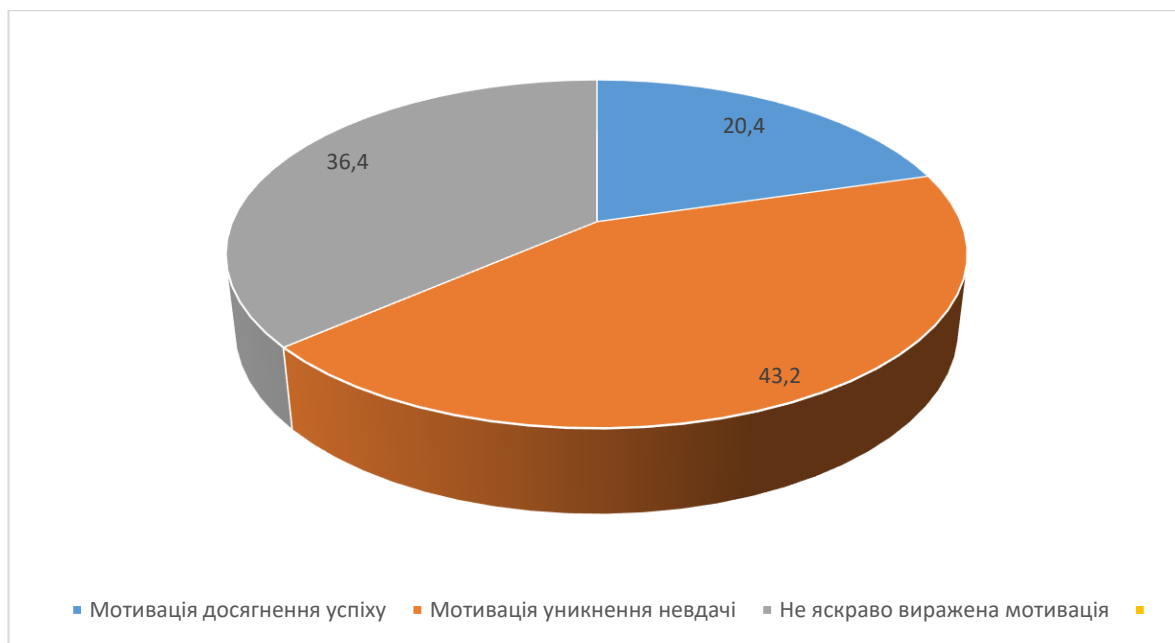

Рис. 2.1.3. Відсотковий розподіл за методикою діагностики навчальної мотивації школярів (Методика М. В. Матюхіної в модифікації Н. Ц. Бадмаєва)

Аналіз результатів використаної нами методики діагностики навчальної мотивації школярів показав, що рівень навчальної мотивації в третьокласників сформований не на достатньому рівні, а домінуючою мотивацією для них є бажання уникати невдачі та потреба в захисті.

Третьокласникам ми запропонували дати відповіді на питання анкети «Оцінка діяльності учителя» (Додаток В), де школярі 3-А та 3-Б класів виступали експертами роботи своїх учителів.

Перед проведенням анкетування ми пояснили школярам серйозність процедури, налаштували їх на надання правдивих відповідей. Ми дотримувалися анонімності відповідей. Кожній дитині видали опитувальний лист. За необхідності, школярі між собою могли говорити, кожний учень повинен був висловити свою власну думку. Ця анкета мала 31 запитання й дозволила розкрити образ учителя з усіх сторін. Тип відповіді "ТАК чи Ні" дав можливість швидко провести анкетування, після чого були підведені підсумки.

Підкреслимо, що однією з важливих умов успішної діяльності молодших школярів є формування причин для досягнення успіху або уникнення невдач, для школярів, у яких домінує потреба успіху, впевненість у собі, характерна

відповідальність, ініціатива й прагнення до діяльності. У третьокласників яскраво виражена наполегливість в досягненні мети, цілеспрямованість, що стає основою майбутніх перемог і успіхів. Ті школярі, у кого переважає мотивація уникати невдачі, здебільшого характеризуються униканням відповідальності й підвищеною тривожністю. Ця проблема показує, що цілі повинні бути мотивовані для досягнення успіху.

У відсотковому відношенні результати діагностики за визначеними критеріями представимо в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту (%)

Критерії і показники	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕК	КГ	ЕК	КГ	ЕК
Когнітивний	30	25	65	65	5	10
Мотиваційний	49	44	31	33	20	23
Емоційно-вольовий	65	69	33	31	2	-
Дієво-практичний	32	25	58	53	10	22

Отримані результати констатувального дослідження представимо у вигляді гістограми (рис.2.1.3; рис. 2.1.4).

У результаті проведеної роботи на констатувальному етапі педагогічного експерименту нами було встановлено, що під час вивчення «Я досліджую світ» 30% всіх третьокласників мають низький рівень сформованості пізнавальних інтересів та навчально-пізнавальної активності, виходячи з чотирьох критеріїв, визначених на початку експерименту. Ці діти не виявляють ініціативності й самостійності в процесі виконання завдань, втрачають до них інтерес під час труднощів і виявляють негативні емоції (роздратування), не задають пізнавальних питань, потребують поетапного пояснення умов виконання завдання.

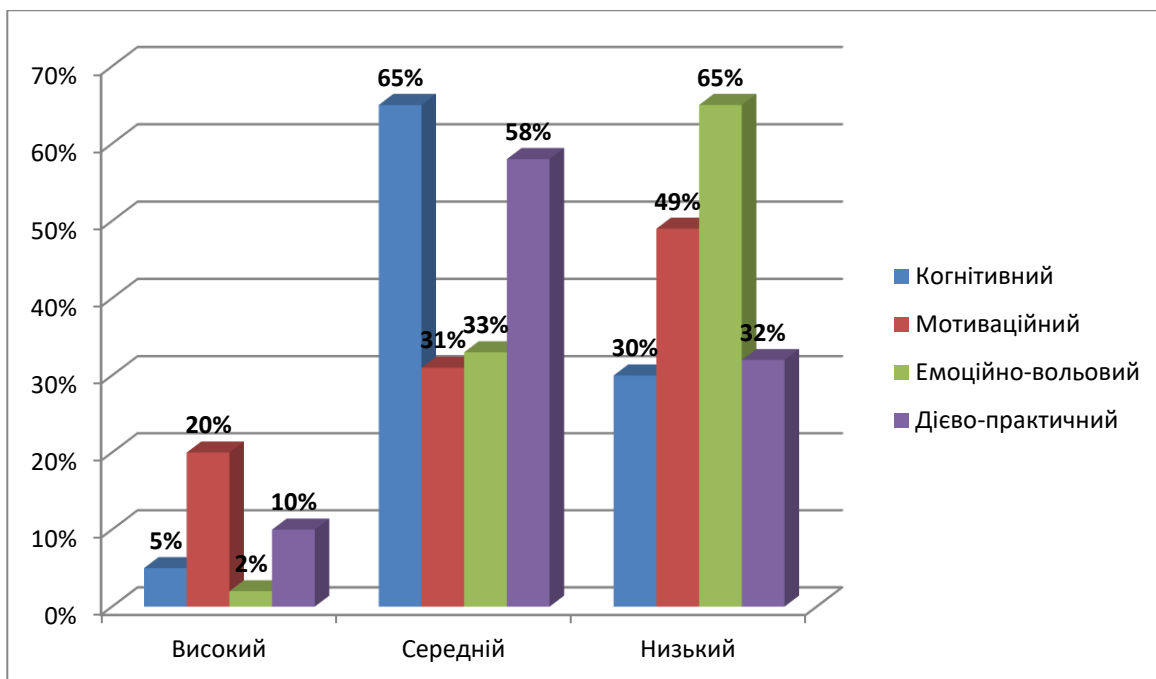

Рис. 2.1.3. Результати констатувального етапу експерименту (контрольна група)

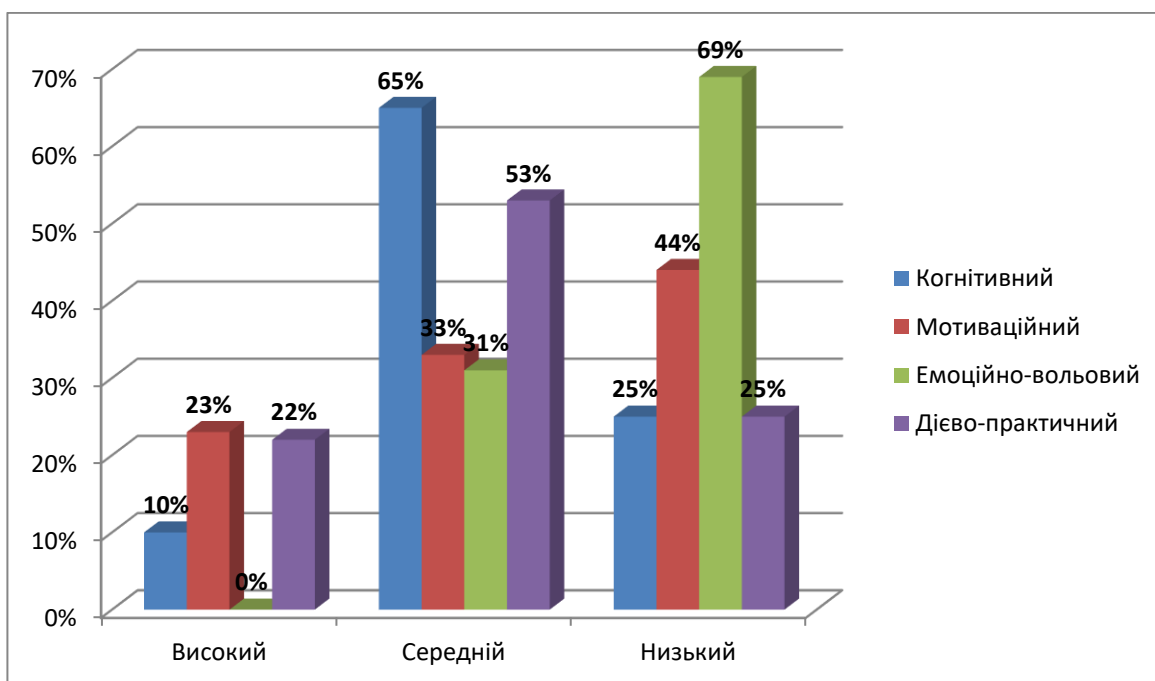

Рис. 2.1.4. Результати констатувального етапу дослідження
(експериментальна група)

57% респондентів показали середній рівень прояву навчально-пізнавальної активності на уроках «Я досліджую світ». Ці діти, відчувають труднощі під час вирішення завдання, але не втрачають емоційного ставлення до них, звертаються

за допомогою до вчителя, задають питання для уточнення умов виконання та отримавши підказку, виконують завдання до кінця, що свідчить про їхній інтерес до даної діяльності, про бажання шукати шляхи вирішення завдання, але спільно з дорослим.

13% дітей мають високий рівень сформованості пізнавальних інтересів і пізнавальної активності, що є складовими пізнавальної мотивації. У випадку ускладнень діти не відволікалися, виявляли завзятість і наполегливість у досягненні результату, яке приносило їм задоволення, радість і гордість за виконану роботу.

Отже, можемо зробити висновок про те, що рівень розвитку пізнавальної мотивації учнів експериментальної і контрольної групи знаходяться приблизно на однаковому рівні. У ході констатувального етапу педагогічного експерименту було з'ясовано, що проблема дослідження є актуальною й вимагає пошуку ефективних шляхів вирішення, тобто розробка уроків з використанням елементів самостійної, пошукової роботи, які ефективно впливатимуть на процес засвоєння природничих знань, формування умінь і навичок, сприятимуть активізації пізнавальної діяльності учнів, формуванню пізнавальної мотивації молодших школярів.

2.2. Методика організації та проведення навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ»

У педагогічній науці триває пошук ефективних нових шляхів удосконалення освітнього процесу. Підвищенню якості навчання молодших школярів сприяє розробка й впровадження нових педагогічних методик, технологій і вдосконалення вже існуючих. Важливо навчити особистість орієнтуватися самостійно в інформації та успішно використовувати її. Для цього потрібно формувати творчу особистість, яка мислить нешаблонно, самостійно поповнює свої знання.

Правильно організований освітній процес сприяє інтелектуальному розвитку школярів, активній навчальній діяльності, дає можливість учням повірити в свої сили, здібності, навчитися взаємодіяти з однокласниками, оцінювати й розуміти їхні почуття, вчинки, а це є основою навчального процесу.

Актуальною проблемою сучасної початкової школи є формування й розвиток навчально-пошукової діяльності молодших школярів. Вітчизняні педагоги за останні роки провели дослідження й виділили такі шляхи навчання, які б сприяли вдосконаленню в навчальному процесі пошукової діяльності молодших школярів.

Сьогодні пошукова діяльність розглядається як важливий напрям підвищення ефективності навчання, як фактор розвитку особистості молодшого школяра.

Правильно організоване освітнє середовище сприяє активній навчальній діяльності, інтелектуальному розвитку школярів, дає змогу кожній дитині повірити в свої здібності, сили, навчитися взаємодіяти з однокласниками, розуміти й оцінювати їхні вчинки й почуття – це і є основою навчання.

Діяльнісний підхід на уроках «Я досліджую світ» – спосіб реалізації принципів Нової української школи, які спрямовані на інтереси й потреби сучасного здобувача початкової освіти.

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є розширення елементарних знань учнів про явища й предмети природи та соціуму; розкриття зв'язків між живою й неживою природою та впливу на природу людини; виховання любові до Батьківщини; формування вмінь аналізувати, систематизувати, оцінювати, виробляти практичні уміння й навички, узагальнювати явища й об'єкти, визначати закономірність зв'язків між ними.

Вивчення молодшими школярами інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяє формуванню в них системи інтегрованих знань про природу й суспільство, уявлення про навколишній світ, способів дослідницької поведінки, знань різних видів соціального досвіду, ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики.

Уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» ми організували так, щоб види навчально-пошукової діяльності молодших школярів, задовольняли їхні природні потяги до комунікації, дослідництва, вияву своїх творчих здібностей, конструювання, висновків.

Названі види діяльності реалізувалися через систему завдань: «спостерігай», «установи зв'язки», «відшукай зайве», «знайди схоже й відмінне», «досліди», «змоделюй», «придумай», «знайди інформацію», «розіграй сценку», «розкажи другу», «організуй аукціон», «візьми участь у ярмарку».

Усе життя людини тісно пов'язане з природою. Тому й ми з учнями початкової школи з природи починали дослідження. Слухали, як дзижчить комашка, спостерігали за роботою бджілки, намагалися дістатися горизонту, насолоджувалися свіжим повітрям після дощу. А тоді це усе порівнювали, малювали, описували, складали історії тощо.

Велике задоволення діти отримали від проведених нами уроків серед природи, від спілкування з квітами, деревами, комахами, тваринами. Учні вчилися відчувати все живе, необхідність дбати про природу, щоб дихати свіжим повітрям, милуватися красою, серед якої живуть, пити чисту воду. Це сприяло формуванню екологічного мислення, екологічної культури, екологічної поведінки.

Дослідження, які проводили молодші школярі сприяли розвитку логічного, критичного, творчого мислення, формуванню пошуково-дослідницьких умінь, розвивали допитливість, спостережливість, формували позитивну мотивацію до навчання, творчу уяву.

На уроках «Я досліджую світ» навчання спрямовувалося на формування навичок самоорганізації, розширення уявлення учнів про себе, розвитку самостійності, саморефлексії. Впровадження діяльнісного підходу сприяло тому, що школярі засвоювали сутність певних явищ, об'єктів, а в безпосередній практичній діяльності вони оволодівали способами дій. Види діяльності на уроках сприяли пробудженню радості пізнання навколишнього світу, формуванню допитливості, набуттю компетентностей.

На етапі уроку «Мотивація до навчальної діяльності», під час вивчення теми «Явища природи, ми пропонували школярам виконати *вправу* «*Навмисна помилка*» або «*Допоможи мені*» з метою привернути увагу дітей або звернутися до них за допомогою, що сприяло виникненню почуття гідності (знайшов помилку вчителя) й стимулювало бажання вчитися.

Пошукову діяльність, яку ми використовували на уроках «Я досліджую світ», сприяла пошуку нових знань, закономірностей, характеристик, особливостей явищ реальної дійсності в процесі виконання школярами послідовних цілеспрямованих дій.

Пошукова пізнавальна діяльність – це специфічний вид активної й творчої діяльності особистості, що передбачає організоване, цілеспрямоване, свідоме виявлення нових знань, явищ, характеристик, процесів, особливостей об'єктивної дійсності через мислительні процеси особистості.

Навчально-пошукова активність на уроках «Я досліджую світ» – це якість діяльності, де проявляється ставлення дитини до процесу діяльності, до предмету.

Активізація навчально-пошукової пізнавальної діяльності є процесом і результатом стимулювання активності молодших школярів у пізнавальній діяльності. Пізнавальна активність учнів є показником ефективності навчального й виховного процесу, важливою умовою вдосконалення, бо стимулює розвиток особистості; спонукає до самоосвіти вчителів, пошуків ними шляхів досягнення в навчальному процесі високих результатів.

Система пізнавальних завдань сприяла вдосконаленню вміння виділяти головне, аналізувати, класифікувати, диференціювати ознаки, доводити, узагальнювати.

Так, на уроках «Я досліджую світ» ми пропонували молодшим школярам різні види навчально пізнавальних пошукових завдань:

- знайти логічний зв'язок між поняттями й термінами, які були записані на дошці й прокоментувати цей зв'язок;

- дати відповідь за планом, запропонованим учителем або самостійно складеним;

- дати відповідь на запитання в кінці параграфа підручника;

- скласти власні запитання до тексту підручника для однокласників;

- дати відповідь на запитання інших учнів;

- дати відповідь за логічною опорною схемою, яка на дошці написана;

- заповнити порівняльну таблицю в зошиті або на дошці;

- виправити «помилки» в записаних на дошці термінах;

- виконати тестові письмові роботи;

- знайти «зайві» поняття або терміни в переліку, запропонованому вчителем

Організація навчального процесу залежала від змісту й об'єму навчального матеріалу, правильного вибору методів його викладання. Доведено, що лише правильно підібрані методи навчання, які відповідають змістові навчального матеріалу й віковим особливостям учнів, сприяють підвищенню якості знань і ефективному їх засвоєнню, посилюють виховне значення засвоєних знань.

Організації навчально-пошукової діяльності молодших школярів сприяла *евристична бесіда* – це бесіда між учителем і учнями на певну тему. Учитель ставить запитання й спонукає школярів, на основі їхніх знань, спостережень, уявлень, життєвого досвіду, самостійно сформулювати поняття, правила, робити певні висновки.

На уроці за *темою*: «*Батьківщина в моєму серці*» ми спочатку прочитали вірш:

Батьківщина – широта, розмах, простори,

Рідна і кохана земля –

Ліси, озера, ріки, степи, гори,

Луки і родючі поля...

Потім нами була проведена евристична бесіда. Діти повинні були відповісти на такі питання:

- Про що ці рядки?

- Як, на ваш погляд, проявляється почуття любові до Батьківщини?

- Як називають людину, яка любить свою Вітчизну?
- Як ви розумієте значення слова патріотизм?
- Ви вважаєте себе патріотами? Чому?

На цьому уроці ми запропонували школярам *евристичну бесіду* «*Ми різні, але ми разом*». Учні відповідали на такі питання:

- Як ви думаєте – чи всі люди, що живуть на Землі однакові?
- Всі люди, що живуть в одній якійсь взятій країні однакові?
- Всі люди, які живуть в одному місті однакові? Чому?
- Що ж тоді нас об'єднує?
- Як потрібно ставитися до ближнього? (Стався до людей так, як хочеш, щоб ставилися до тебе).

- Як потрібно ставитися до дівчаток?
- Як потрібно ставитися до хлопчиків?
- Як потрібно ставитися до дорослих?

Евристична *бесіда* «*Я і природа*» складалася з таких запитань:

- Чи можна сказати, що природа залишає нам свою спадщину?
- Чому тоді ми сьогодні говоримо про природу, якщо тема нашого уроку

«Батьківщина в моєму серці»?

- Чи можна, навколишню природу назвати рідною?
- Чи любите ви ту природу, яка нас оточує?
- Що необхідно робити, щоб зберегти її?

Молодші школярі, отримавши запитання, повинні були мислити, висловити свою думку. Неправильні відповіді ми відкидали, неточні відповіді доповнювали або виправляли, а вже потім повідомляли правильну відповідь і робили висновок.

Отже, від постановки питання в евристичній бесіді вчитель веде школярів до аналізу, синтезу, порівняння, зіставлення, знаходження правильної відповіді, виведення висновків.

На уроках «Я досліджую світ» ми використовували *метод аналогії* – коли властивості одного об'єкта визначалися на основі його подібності до іншого.

Достовірність одержаних знань на основі аналогії залежить від наступних умов:

- для двох предметів кількість спільних ознак має бути якомога більшою;
- спільні ознаки мають бути істотними й охоплювати різні сторони предметів, що порівнюються;

- ознака чи спосіб дії повинна бути такого самого типу, як інші ознаки, спільні для обох предметів.

За рівнем творчості виділяють три різновиди аналогії: асоціативна, алгоритмічна, евристична.

Асоціативна аналогія відбувається на рівні репродуктивної діяльності, де висновки мають ситуативний характер.

За допомогою алгоритмічної аналогії діти спираються на відомий спосіб дії й самостійно приходять до висновку про можливість його застосування в змінених умовах, тобто вносять певні зміни в цей спосіб.

Евристична аналогія – на основі подібності об'єктів і явищ, які, здавалося б, не можна порівняти, виникають припущення про спосіб розв'язання проблеми [78].

Вивчаючи тему «Дорога до успіху, до професії..» ми пропонували школярам завдання на встановлення аналогії: Вивчаємо професії: кухар, пожежник, лікар (рис. 2.2.1).

Виконання цього завдання допомогло молодшим школярам систематизувати уявлення та закріпити свої знання про різні професії, сприяло всебічному розвитку уяви та мислення. Щоб виконати це завдання школярі спочатку познайомилися з вказаними на малюнку професіями й вибрали серед різноманіття предметів, які розташовані в нижній частині завдання, ті, які використовують кухар, пожежник і лікар. Виконуючи завдання, молодші школярі тренували свої аналітичні здібності, розширювали кругозір, розвивали абстрактне й логічне мислення.

Рис. 2.2.1. Вивчаємо професії: кухар, пожежник, лікар

Організовуючи пошуково-пізнавальну діяльність ми намагалися створити такі умови, щоб активізувати навчальний процес і надати йому дослідницького характеру. Для цього ми застосовували проблемний підхід.

Знаючи, що навчальна проблема виникає з проблемної ситуації, в навчальному процесі ми спеціально створювали утруднення – сконструйоване інформаційно-пізнавальне протиріччя між новими й відомими знаннями та не знаннями.

Для цього ми використали кілька прийомів **створення проблемних ситуацій**.

1. Повідомлення інформації, яка містить в собі пізнавальне протиріччя.

Ми пропонували дітям прослухати таку інформацію: «У жита, озимої пшениці, барвінку, суниці взимку листки й стебла зелені. Вони не гинуть тільки тоді, якщо їх вкриває товстим шаром сніг».

Потім вони залучалися до аналізу, в ході якого актуалізувалися їхні опорні знання й уміння, які дозволяли усвідомити суперечність у прослуханій інформації, і виразити його постановкою проблемних питань.

Учні, під керівництвом учителя, відповідали на такі проблемні питання:

- Що може статися взимку з зеленими рослинами? - Вони загинуть.

- Прочитайте, за яких умов вони не гинуть? - Тоді, коли їх вкриває пухнастий, товстий шар снігу.

- Яке значення має сніг для рослин у цьому випадку? - Сніг «гріє» рослини.

- Який сніг на дотик? Згадайте. - Сніг холодний.

- Ви зробили два висновки. Ми записали їх на дошці: «Сніг «гріє» рослини» та «сніг холодний». А тепер порівняйте між собою їх зміст. Чи у вас не виникає питання? Чому холодний сніг «гріє»?

На уроці за *темою*: «*Ожеледиця, ожеледь*» ми використовували дослідницько-пошуковий проблемний метод навчання.

- Чому виникають паморозь, іній?

- Подумайте, чому виникають бурульки?

Учні відповідали: «Сонячні промені нагрівають сніг до температури вище нуля, на схилі даху сніг тоне, а краплі води, що стікають біля краю даху, замерзають тому, що тут температура нижче нуля. Вода стікає й краплями звисає з краю даху, утворюючи бурульки.

- Чим небезпечні бурульки?

- Як уберегтися від травмувань?

Під час вивчення *теми*: «*Різноманітний світ тварин*» ми нагадали школярам, що на попередньому уроці, коли розглядалася тема розмноження тварин, їм ставили проблемні питання, на які дома треба було знайти відповідь:

- Чому маленькі тварини – комахи, земноводні, риби, плазуни – відкладають багато ікринок і яєць?

- Чому, чим більша тварина, тим менше в неї потомства?

2. *Створення невідповідності між знаннями дітей про явища природи, предмети, їх взаємозв'язки й новими фактами, що характеризують їх.*

Невідповідність створюється за умови, коли знань у дитини недостатньо, вона не може пояснити сприйняті нові визначення, зв'язки, властивості. Цей прийом використовувався нами в навчальному процесі на уроках «Я досліджую світ». Механізм його здійснення полягав у тому, що різними способами вчитель за допомогою різноманітних засобів (проведення практичної роботи, досліду, організація спостереження, використання засобів наочності, додаткової літератури) давав спочатку нові факти. Потім актуалізував відомі знання молодших школярів щодо зрозумілого матеріалу. Це сприяло виникненню інформаційного й пізнавального протиріччя.

Так, на уроці за темою: «Дерева, кущі, трави, плоди та насіння» ми пропонували школярам розглянути колекцію насіння й плодів, описати зовнішній їх вигляд і назвати ознаки відмінності. У процесі виконання завдання, молодші школярі відзначали, що плід клена – блідо-зелена двокрилатка, череди – сім'янка з гачками, кульбаби – циліндрична сім'янка з парашутиком. Вивчаючи органи рослин, на попередніх уроках, діти засвоїли, що плід – це орган рослини. У плодах знаходиться насіння, яке він захищає від пошкоджень. З насінини нова рослина виростає. Засвоївши знання про значення насіння й плодів, сприйняті факти школярі не можуть пояснити. Тому виникало протиріччя, яке усвідомлювалося й формулювалося у вигляді проблемного питання: «Для чого насінню й плодам різних рослин необхідні гачки, парашутики». Створення невідповідності між засвоєними й новими способами діяльності, які потрібні для досягнення певної мети.

3. *Пред'явлення учням проблемного завдання.*

Проблемне завдання, яке сформулював учитель, спочатку проблемою не є для учнів. Щоб перетворилося завдання в проблему, школярі повинні це завдання проаналізувати, усвідомити мету, яку потрібно досягти та переконатися в тому, що немає потрібної відповіді в їхньому досвіді. Під час такої розумової

діяльності зміст протиріччя, яке лежить в основі завдання, осмислюється. І воно після цього приймається як суб'єктивна проблема.

На уроках «Я досліджую світ» ми пропонували здобувачам початкової освіти *проблемні завдання на засвоєння властивостей, ознак, які для свого вивчення потребують зміни явищ, предметів або їх умов існування.*

Вивчаючи *тему: «Корисні копалини»* ми запропонували дітям пригадати, які корисні копалини існують та їх властивості. Цю роботу школярі виконували в парах.

- Встановіть разом із своїм товаришем відповідність між назвою корисної копалини та її властивостями.

а). Сипкий, часто забарвлений в різні кольори, легко пропускає воду, використовується на будівництві, придатний для виготовлення скла. (Пісок)

б). Його видобувають у місцях висихання боліт і використовують для опалення. (Торф)

в). Утворився з відмерлих живих істот на дні морів і океанів. Добувають у кар'єрах. (Вапняк)

г). Тверда речовина червоного або бурого кольору, важко плавиться. (Залізна руда)

г). Масляниста рідина темно-бурого кольору з різким запахом, легша за воду. (Нафта)

д). Сипка речовина, розчинна у воді, має біле забарвлення, не горить, без неї не можна приготувати страви. (Кухонна сіль)

е). Глибоко в землі ховається, «чорним золотом» називається (Кам'яне вугілля)

Також використовували проблемні завдання на засвоєння нових понять про предмети та явища природи. У основі завдань цієї групи лежать протиріччя між новими фактами про природознавчі об'єкти й недостатнім понятійним запасом школярів, який не дозволяє їх пояснити.

Вивчаючи тему на уроці «Я досліджую світ»: «Тварини – частина живої природи», ми поставили проблемне запитання:

- Звірів: вовка, лисицю, зайця, білку, ведмедя, їжака – можна розділити на три групи. До першої віднести вовка та лисицю, до другої – зайця та білку, а до третьої – ведмедя і їжака. Як можна пояснити такий поділ?

Використовували в навчальному процесі *проблемні завдання на встановлення між об'єктами природи взаємозв'язків*.

Під час вивчення *теми: «Подорожуємо і відкриваємо світ»* ми поставили школярам такі проблемні запитання:

- Що спонукає людей подорожувати?
- Як люди мандрують?
- Які таємниці може відкрити подорож?
- Що зробити, аби подорож запам'яталася?
- Як досліджувати світ під час подорожі?
- Як спланувати подорож?
- Які подорожі роблять нас щасливими?
- Які пристрої допомагають нам під час подорожі?

На уроках за темою: «Енергія» школярі шукали відповіді на проблемні запитання:

- Що таке енергія?
- Як людина використовує енергію Сонця, вітру, води?
- Що робити, якщо відчуваєш брак енергії?
- Як їжак накопичує і зберігає енергію для зимівлі?
- Як заощаджувати енергію?
- У чому сила роду?

На уроках «Я досліджую світ» у 3 класі ми використовували *матеріал для порівняння*, який сприяв як засвоєнню нової теми так і актуалізації набутих раніше знань школярів.

Наведемо приклад цього виду завдання – *тема уроку «Звірі»*:

- Чому їжак, ведмідь, борсук восени впадають в сплячку, а інші тварини – лисиця, лось, заєць – не змінюють свій спосіб життя.

Ми пропонували третьокласникам виконати вправу «Порівняй!»:

- Виберіть дві тварини. Порівняйте, чим вони схожі, чим відрізняються.

Наприклад:

- Що спільного між оленем і вовком? (Тіло вкрите шерстю, вигодовують малят молоком, вони – звірі, живуть у лісі.)

- Яка між ними відмінність? (Олень – травоїдна тварина, вовк – хижа тварина; олень – більша за розміром тварина, ніж вовк; олень має роги.)

На уроках учням ми пропонували виконати проблемні завдання на засвоєння нових знань про способи діяльності та вмінь їх здійснювати.

Сутність проблемної ситуації полягає в протиріччі між відомими способами дій і вміннями їх виконувати та новими, які потрібні, щоб досягнути певної мети.

Виконуючи завдання цього типу молодші школярі оперували засвоєними знаннями, вміннями й навичками. Вони застосовували їх у нових ситуаціях, цілеспрямовано конструювали нові комбінації з уже відомих операцій і дій.

Підводячи підсумки вивчення теми, нами була проведена діагностувальна робота. Третьюкласникам потрібно було виконати тестові завдання, серед яких були завдання на визначення правильного й неправильного твердження:

1. Позначте хибне (неправильне) твердження.

варіанти відповідей

- Перетравлення їжі закінчується в тонкій кишці.
- У шлунку їжу частково перетравлює шлунковий сік.
- Із рота їжа стравоходом потрапляє в тонку кишку.

2. Оберіть правильне твердження щодо захисної функції шкіри.

варіанти відповідей

- Шкіра прикрашає тіло людини та захищає від зlodіїв
- Шкіра захищає людину від дощу та бруду
- Шкіра захищає внутрішні органи від ушкоджень.

3. Вкажіть правильний шлях потрапляння кисню в наш організм.

варіанти відповідей

- Легені – носова порожнина – гортань – бронхи – трахея
- Носова порожнина – гортань – бронхи – трахея – легені

- Носова порожнина – гортань – трахея – бронхи – легені

4. Позначте неправильні твердження.

варіанти відповідей

-Європейський Союз – це об'єднання європейських країн, які співпрацюють задля миру та процвітання.

-Метою створення Євросоюзу було розв'язання війн між сусідніми країнами.

-Нині ЄС об'єднує 37 європейських держав.

-На жовтому прапорі Євросоюзу дванадцять синіх зірок.

-Мешканці країн ЄС можуть вільно пересуватися в його межах.

-Сусідки України – Польща, Словаччина, Угорщина й Румунія – є членами Євросоюзу.

Специфіка змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ» пов'язана зі специфікою об'єктів, які тут вивчаються. У природознавстві – це явища й предмети неживої та живої природи, їх взаємозв'язок і взаємозалежності. Об'єкти навколишнього світу й природи доступні для безпосереднього сприймання їх у натуральному вигляді (гербарії, природні об'єкти, вологі препарати, колекції), у вигляді ілюстративних образотворчих зображень (муляжі, картини, плакати, фотографії) або умовно схематичних зображень (глобус, карти, схеми), а також під час демонстрування діапозитивів, кіно-і діафільмів. Але під час виконання проблемних завдань головне значення відіграють не самі засоби наочності, а творча діяльність учнів, яка є засобом і умовою пошуку нових знань і способів діяльності.

Отже, використані нами методи та засоби навчання забезпечують на уроках «Я досліджую світ» організацію навчально-пошукової діяльності молодших школярів; сприяють розвитку пізнавальних інтересів у школярів; відбувається мотивування, з'являється задоволення від самостійної діяльності, бо діти бачать результат своєї праці; у них розвивається вміння співробітництва; встановлюються зв'язки із життєвим досвідом. Виконуючи проблемні завдання з третьокласниками, які побудовані на природознавчому матеріалі, ми спиралися

в своїй роботі на загальні й спеціальні методи пізнання, які властиві природознавчим наукам. На уроках «Я досліджую світ» ми використовували саме ті, які доступні для оволодіння школярами.

Формування в учнів початкової школи пізнавальної мотивації навчання в процесі пошукової діяльності починається з того, що вчитель, спираючись на наявні в учнів мотиви й потреби, включає їх у навчання. Для формування стійкої позитивної мотивації навчальної діяльності важливо, щоб головним в оцінюванні роботи учня був якісний аналіз цієї роботи, виділення всіх позитивних моментів, успіхів у освоєнні навчального матеріалу та виявлення причин недоліків, а не лише їх констатація.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

Хід і результати експериментальної перевірки ефективності використання різних форм і методів навчання на уроках «Я досліджую світ» із метою впровадження пізнавальної пошукової діяльності молодших школярів систематично обговорювалися з учителями 3-А та 3-Б класів, які відмітили, що після проведення уроків із використанням різних пошукових завдань в учнів значно підвищилася пізнавальна мотивація, активність та інтерес до вивчення предмету «Я досліджую світ», зросла успішність і якість знань.

У результаті моніторингу навчальних досягнень школярів було зроблено висновок, що використання різних дидактичних форм і методів навчання позитивно впливає на розвиток пізнавальної самостійності дітей і мотивацію навчальної діяльності, особливо серед слабших учнів, у яких не завжди спостерігалось бажання до самостійного пізнання нових знань, виконання пошукових завдань. Третьокласники організовано включалися в навчальний процес, проявляли інтерес до вивчення нового навчального матеріалу.

Варто зазначити, що за час експериментального навчання в дітей покращилися вміння роботи в колективі, співпраці, взаємодії, удосконалилися комунікативні навички, якісно змінився рівень самостійного сприймання

матеріалу, вміння практичного використання здобутих знань. Учнівський колектив став більш згуртованим, дружнім, готовим прийти на допомогу один одному.

Шляхом педагогічного спостереження було встановлено, що в класі, де активно й систематично використовувалися різні види самостійної пошукової пізнавальної роботи, у дітей виникало набагато більше запитань, що свідчить про бажання розібратися в змісті навчального матеріалу та зростання рівня навчально-пізнавальної мотивації школярів. Зокрема, в учнів зріс ступінь самостійності, уважності, з'явилося бажання доповнювати та уточнювати відповіді однокласників.

Після впровадження та реалізації авторської методики розвитку пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ», ми провели повторне дослідження рівня розвитку пізнавальної мотивації в учнів експериментальної та контрольної груп.

Проведена спеціальна робота в експериментальній групі дозволила підвищити рівень засвоєння знань, формування умінь і навичок у молодших школярів; забезпечила позитивний вплив розробленої методики на підвищення рівня знань молодших школярів, їхньої пізнавальної мотивації, формування умінь і навичок учнями початкових класів.

Отримані результати показали, що рівень показників пізнавальної мотивації в школярів контрольної й експериментальної групи після проведення формувального етапу педагогічного експерименту став різним. Рівень розвитку показників у школярів експериментальної групи став значно вищим, ніж у дітей контрольної групи, з якими не проводилися спеціальні заняття.

Результати повторного дослідження представлені в таблиці 2.5.

Дані таблиці вказують на значні позитивні зміни в рівнях розвитку пізнавальних інтересів в експериментальній групі порівняно з контрольною.

Таблиця 2.5.

Показники рівня сформованості навчально-пізнавальної мотивації під час виконання пошукових завдань після формульованого етапу експерименту (у %)

Критерії і показники	Контрольний етап					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Когнітивний (наявність пізнавальних питань, емоційна залученість дитини до діяльності)	29	5	66	35	5	60
Мотиваційний (створення ситуацій успіху й радості, цілеспрямованість діяльності, її завершеність)	39	7	41	57	20	6
Емоційно-вольовий (прояв позитивних емоцій у процесі діяльності; тривалість і стійкість інтересу до вирішення пошукових завдань)	22	15	68	45	10	40
Дієво-практичний (ініціативність у пізнання; прояв рівнів пізнавальної діяльності та наполегливості, ступінь ініціативності школяра)	40	6	50	24	10	70

Результати повторного дослідження можемо зобразити у вигляді гістограм (рис. 2.2.2, рис. 2.2.3), які засвідчують результати.

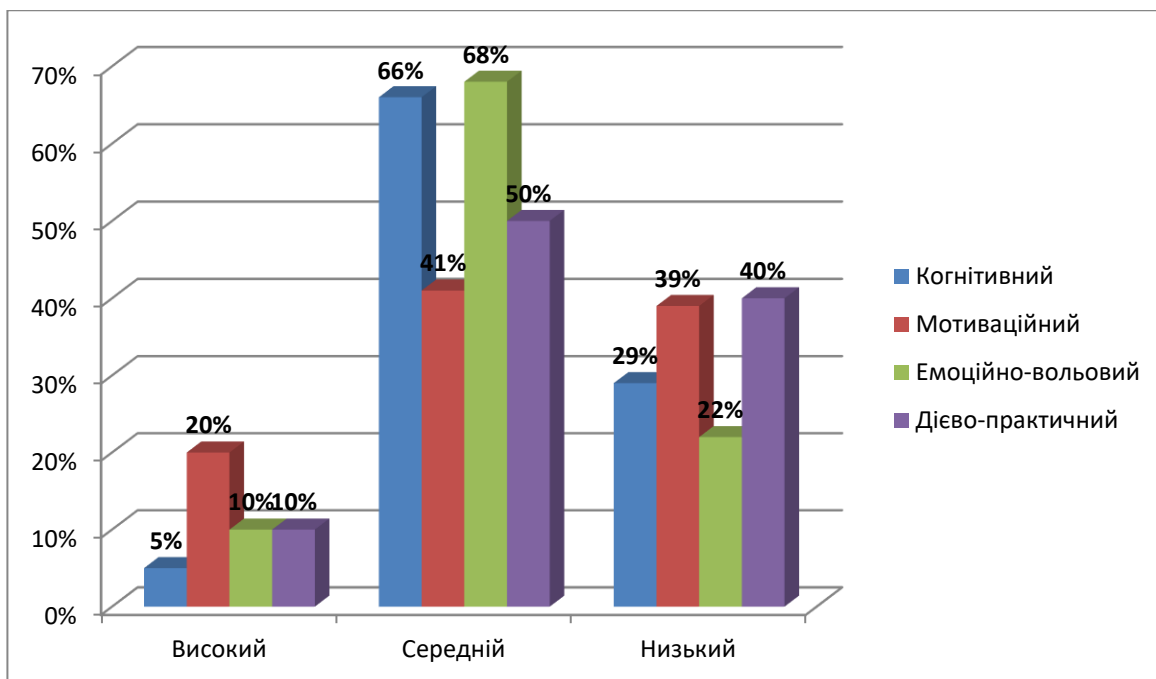

Рис.2.2.2. Результати контрольного етапу експерименту (контрольна група)

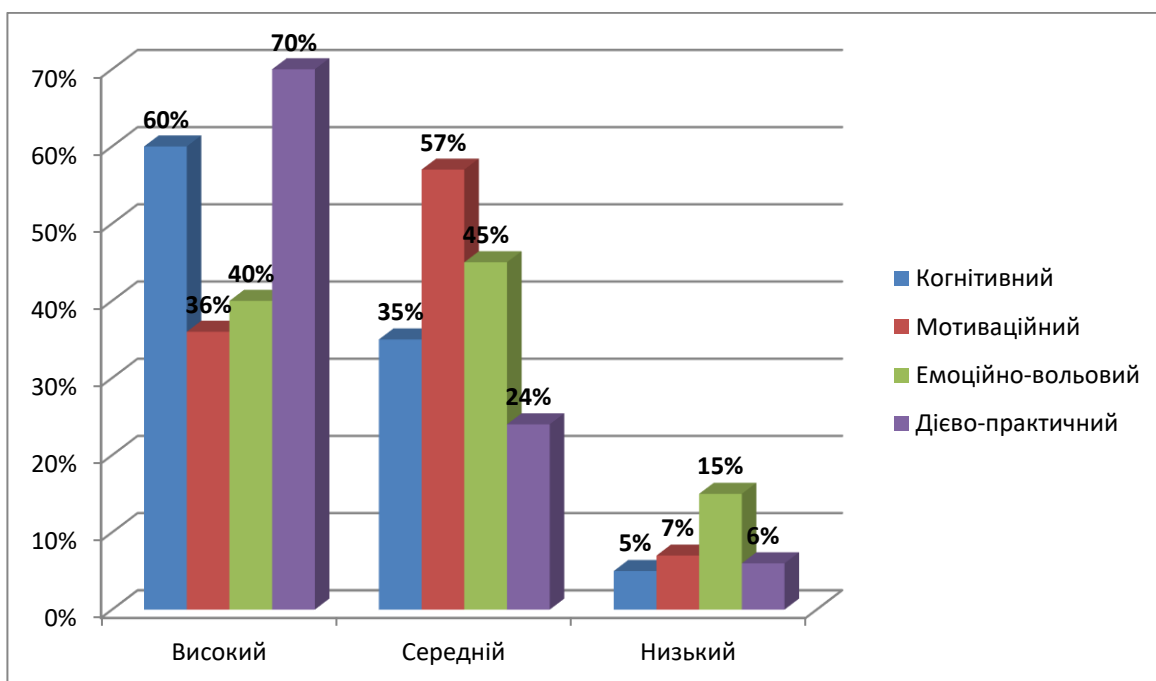

Рис.2.2.3. Результати контрольного етапу експерименту
(експериментальна група)

Порівняння результатів рівня розвитку пізнавальної мотивації стосовно когнітивного критерію (пізнавальних питань, емоційна залученість дитини в пошукову діяльність) пізнавальної мотивації всередині кожної групи дітей, до і

після проведення формувального етапу експерименту, дозволяє зробити наступні висновки. У контрольній групі, де проводилися традиційні заняття з «Я досліджую світ» не відбулося значних змін у рівні розвитку пізнавальних інтересів: кількість школярів з низьким рівнем зменшилася з 30% до 25%. Кількість учнів із середнім рівнем збільшилася з 66% до 80%. Кількість учнів з високим рівнем розвитку змістовного показника пізнавальної мотивації залишилася незмінною – 10% дітей.

У експериментальній групі, проводилися уроки «Я досліджую світ» із застосуванням різних методів і видів навчально-пошукової самостійної роботи. У цій групі відбулися істотні зміни за рівнем розвитку когнітивної сфери пізнавальної мотивації. Низький рівень розвитку пізнавальних інтересів із 25% зменшився до 5%, середній рівень зменшився з 65% до 35%, а високий рівень розвитку пізнавальних інтересів зріс із 10% до 60%.

Порівняння результатів рівня розвитку мотиваційної сфери пізнавальної мотивації, до проведення формувального етапу експерименту і після нього, дозволяє зробити наступні висновки. У контрольній групі не відбулося значних змін у рівні розвитку пізнавальної мотивації. До низького рівня ми віднесли 39% учнів. До середнього рівня ми віднесли 41% учнів. Кількість школярів із високим рівнем розвитку змістовного показника пізнавальної мотивації залишилася незмінною – 20% дітей.

У експериментальній групі відбулися суттєві зміни в рівнях розвитку мотиваційної сфери пізнавальних інтересів. До низького рівня розвитку пізнавальної активності ми віднесли 7% школярів; до середнього рівня віднесли 57% дітей, а до високого рівня розвитку пізнавальних інтересів віднесли 36% учнів.

Порівняння результатів рівня розвитку пізнавальної мотивації стосовно емоційно-вольової сфери пізнавальної активності всередині кожної групи дітей, до проведення формувального етапу педагогічного експерименту й після нього, дозволяє зробити наступні висновки. У контрольній групі не відбулося значних змін у рівні розвитку пізнавальної мотивації: кількість дітей з низьким рівнем з

було 22%, кількість дітей із середнім рівнем збільшилася з 33% до 68%, а кількість дітей із високим рівнем розвитку емоційно-вольової сфери пізнавальної мотивації склала 10%.

У експериментальній групі відбулися наступні зміни в рівні розвитку емоційно-вольової сфери пізнавальної мотивації. Низький рівень розвитку пізнавальної мотивації встановлено в 15% учнів, середній рівень змінився з 31% до 45% учнів, а високий рівень розвитку пізнавальної мотивації виріс до 40%.

Порівняння результатів рівня розвитку пізнавальної мотивації стосовно дієво-практичної сфери навчально-пошукової активності до проведення формувального етапу педагогічного експерименту й після нього, дозволяє зробити наступні висновки. У контрольній групі відмічаємо значні зміни в рівнях розвитку дієво-практичної сфери пізнавальної мотивації: кількість дітей із низьким рівнем збільшилася з 32% до 40% дітей. Кількість дітей із середнім рівнем розвитку зменшилася з 58% до 50% дітей, а кількість дітей із високим рівнем розвитку залишилася незмінною – 10% учнів.

У експериментальній групі відбулися зміни в рівнях розвитку дієво-практичної сфери пізнавальних мотивів. До низького рівня розвитку ми віднесли 6% школярів, до середнього рівня – 34% учнів, а до високого рівня 70% дітей.

Поряд з цим можна відзначити й деякі психологічні особливості пізнавальної мотивації, що з'явилися в учнів експериментальної групи після проведення формувального етапу педагогічного експерименту. Практично у всіх дітей виросла ініціативність у пошуку нових способів поводження із запропонованим об'єктом. У дітей з'явився момент «обмірковування» – коли дитина, в певний момент, вичерпавши свої можливості, не йде з ситуації, не починає повторювати вже зроблено раніше варіанти, а бере «тайм-аут», уважно опрацьовує завдання самостійно і намагається знайти нове рішення.

Таким чином, після проведення формувального етапу педагогічного експерименту рівень розвитку пізнавальної мотивації молодших школярів експериментальної та контрольної групи став значно відрізнятися. У дітей

експериментальної групи рівень пізнавальної мотивації значно зріс, у той час, як у школярів контрольної групи залишився без змін.

Побудова занять із застосуванням пошукової самостійної роботи з метою підтримки пізнавальної ініціативи учня, веде до розвитку його пізнавальної мотивації, пізнавальної активності, і, як наслідок, активізації пошукової діяльності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ».

Найбільш відповідними для розвитку всіх компонентів пізнавальної мотивації були уроки з ситуаціями, де вчитель показує дитині різні способи поводження з матеріалам і стимулює його до пошуку нових можливостей дії.

До кінця експерименту емоційна активність й ініціативність опитуваних дітей зростає в півтора рази, а цілеспрямованість – більше, ніж у два рази.

Проведений експеримент дозволяє зробити висновок, що пізнавальна мотивація мають свою зону найближчого розвитку й формується за допомогою вчителя під час проведення уроків із використанням різних інноваційних і традиційних методів самостійної пошукової роботи.

Таким чином, використовуючи пошукову самостійну роботу на уроках «Я досліджую світ у початковій школі, можна цілеспрямовано розвивати пізнавальну мотивацію, інтереси, пізнавальну активність та активізувати пізнавальну діяльність здобувачів початкової освіти.

Отже, результати дослідження переконують у значимості організації та проведення уроків із використанням пошукової роботи як засобу розвитку пізнавальної мотивації молодших школярів. Таким чином, аналіз результатів свідчить про те, що розроблені уроки з використанням завдань і вправ пошукового характеру для розвитку пізнавальної мотивації молодших школярів є ефективними (табл.2.6).

У ході цілеспрямованої роботи з формування пізнавальної мотивації в процесі навчально-пошукової роботи на уроках «Я досліджую світ» в більшості молодших школярів прослідковується зростання пізнавальної активності, розширення й поглиблення пізнавальних інтересів, бажання вчитися, здобувати природничі знання. Школярам цікавою була навчальна діяльність, у них

підвищилася увага, значно розвинулися здібності, суттєво підвищилася успішність, покращився емоційний стан учнів.

Таблиця 2.6.

Розвиток пізнавальних інтересів за підсумками експерименту (у %)

Критерії і показники	Констатувальний етап						Контрольний етап					
	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень		Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Когнітивний	30	25	65	65	5	10	29	5	66	35	5	60
Мотиваційний	49	44	31	33	20	23	39	7	41	57	20	36
Емоційно-вольовий	65	69	33	31	2	-	22	15	68	45	10	40
Дієво-практичний	32	25	58	53	10	22	40	6	50	24	10	70

Експериментально доведено, що такі елементи пізнавального інтересу, як прагнення долати труднощі під час виконання завдань, пошук шляхів вирішення завдань, концентрація уваги на об'єкті діяльності, захопленість, активність, самостійність під час використання навчально-пошукових завдань у процесі навчання формуються набагато швидше.

На підставі вищевикладеного, вчителям у навчальному процесі потрібно передбачувати такі шляхи, які можна було б спрямувати на різний рівень розвитку пізнавального інтересу молодших школярів і в різних сторонах навчання знаходили опору; в організації процесу пошукової діяльності, в змісті, в прийомах активізації й спонукання учнів.

Для цього необхідно в навчанні надавати велике значення вдумливій роботі вчителя по відбору змісту навчального пошукового матеріалу, який складає основу формування наукового кругозору учнів, такого необхідного для появи й зміцнення їхніх пізнавальних мотивів.

Отже, аналіз ефективності впровадження експериментальної методики засвідчив, що:

1. систематичне проведення й правильна організація навчально-пошукової роботи на уроках «Я досліджую світ» сприяє отриманню учнями глибоких і більш міцних знань порівняно з тими, які вони засвоюють під час повідомлення вчителем готових знань;

2. організація виконання учнями різноманітних за дидактичною метою й змістом пошукових завдань, з установкою на самоконтроль, сприяла розвитку їхніх пізнавальних і творчих здібностей, мотивації, мислення;

3. ретельно продумана методика проведення самостійних пошукових робіт з природничої освітньої галузі сприяла прискоренню темпу формування в школярів умінь і навичок практичного характеру, позитивно впливала на формування пізнавальних навичок і умінь; сприяла формуванню пізнавальної мотивації.

Висновки до другого розділу

Проведення формувального етапу дослідження полягало у впровадженні експериментальної методики розвитку пізнавальної мотивації молодших школярів на уроках «Я досліджую світ» у процесі використання навчально-пошукових завдань.

Головним критерієм під час організації та проведення уроків «Я досліджую світ» для нас було забезпечити залучення третьокласників до навчального процесу, максимально використати їхні потенційні можливості, співпрацю, виконання спільної навчально-пошукової діяльності, взаємодія «вчитель-учень», «учень-учень», діалогічне спілкування.

Рівень розвитку пізнавальної мотивації учнів експериментальної й контрольної групи знаходяться приблизно на однаковому рівні. У ході констатувального етапу педагогічного експерименту було з'ясовано, що проблема дослідження є актуальною й вимагає пошуку ефективних шляхів

вирішення, тобто розробка уроків із використанням елементів самостійної, пошукової роботи, які ефективно впливатимуть на процес засвоєння природничих знань, формування умінь і навичок, сприятимуть активізації пізнавальної діяльності учнів, формуванню пізнавальної мотивації молодших школярів.

Виконуючи з учнями початкових класів навчально-пошукові завдання на уроках «Я досліджую світ», які були побудовані на природознавчому матеріалі, ми спиралися в своїй роботі на загальні й спеціальні методи пізнання, властиві природознавчим наукам. У початкових класах використовували саме ті з них, які доступні для оволодіння школярами.

Формування в учнів початкової школи пізнавальної мотивації навчання в процесі пошукової діяльності починається з того, що вчитель, спираючись на наявні в учнів пізнавальні мотиви й потреби, включає їх у навчальний процес. Для формування стійкої позитивної мотивації навчальної діяльності важливо, щоб головним в оцінюванні роботи учня був якісний аналіз цієї роботи, виділення всіх позитивних моментів, успіхів у освоєнні навчального матеріалу та виявлення причин недоліків, а не лише їх констатація.

Учителям у навчальному процесі потрібно передбачувати такі шляхи, які можна було б спрямувати на різний рівень розвитку пізнавального інтересу молодших школярів і в різних сторонах навчання знаходили опору; в організації процесу пошукової діяльності, в змісті, в прийомах активізації й спонукання учнів.

Для цього необхідно в навчанні надавати велике значення вдумливій роботі вчителя по відбору змісту навчального пошукового матеріалу, який складає основу формування наукового світогляду школярів, такого необхідного для появи й зміцнення їхніх пізнавальних мотивів.

Аналіз ефективності впровадження експериментальної методики засвідчив, що:

1. систематичне проведення й правильна організація навчально-пошукової роботи на уроках «Я досліджую світ» сприяє отриманню учнями глибоких і

більш міцних знань порівняно з тими, які вони засвоюють під час повідомлення вчителем готових знань;

2. організація виконання учнями різноманітних за дидактичною метою й змістом пошукових завдань, з установкою на самоконтроль, сприяла розвитку їхніх пізнавальних і творчих здібностей, мотивації, мислення;

3. ретельно продумана методика проведення самостійних пошукових робіт з природничої освітньої галузі сприяла прискоренню темпу формування в школярів умінь і навичок практичного характеру, позитивно впливала на формування пізнавальних навичок і умінь; сприяла формуванню пізнавальної мотивації.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дало можливість зробити такі висновки.

1. Важливим завданням сучасної школи є створення умов для формування й подальшого розвитку в молодших школярів позитивної навчальної мотивації. Тому питання розвитку мотивації, на сьогоднішній день, є актуальне й соціально значуще. Ця проблема є важливою особливо для здобувачів початкової освіти, бо саме в початковій школі починає формуватися внутрішня навчальна мотивація. У Державному стандарті початкової загальної освіти питанню формування пізнавальної мотивації школярів як складової ефективності їхньої навчальної діяльності, удосконалення мотиваційного компонента учіння молодших школярів приділяється значна увага.

Проблема формування пізнавальної мотивації навчання завжди була актуальною в психологічній і педагогічній літературі.

Науковці Ю. Бабанський, Н. Данилов, А. Кузьмінський, І. Лернер, В. Онищук, І. Підласий, О. Савченко, Г. Щукіна та ін. здійснили педагогічний аналіз проблеми навчальної мотивації. Психологічну точку зору мотивації учіння обґрунтували науковці: І. Бех, О. Бондаренко, Г. Костюк, О. Киричук, О. Леонтьєв, С. Максименко, А. Маслоу, О. Матюшкін, Т. Титаренко, О. Ткаченко, П. Чамата, Н. Чепелева та ін. Аналіз наукових досліджень дозволив отримати підтвердження того, що мотивація – це поєднання засобів і методів, які заохочують до результативної діяльності під час опрацювання та засвоєння навчального матеріалу.

Вітчизняні й зарубіжні вчені О. Близнюк, С. Галопова, О. Дон, І. Кондратюк, В. Краснопольський, З. Мілютіна, Р. Осадчук та ін. у своїх роботах досліджували проблему відповідності методичних прийомів мотивації й визначали її однією з умов організації навчального процесу.

Навчально-пізнавальна діяльність і її мотиваційний аспект все частіше останнім часом стають предметом досліджень психолого-педагогічної науки, бо саме мотиваційна сфера є джерелом різноманітних виявів активності школярів, їхньої ініціативи й самостійності в процесі пізнання (Н. Бабич, Н. Бібік,

М. Вашуленко, Є. Голобородько, Т. Донченко, О. Малихіна, О. Савченко, О. Хорошковська та ін.). Психологи І. Бех, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, Н. Пов`якель, О. Скрипченко, Т. Титаренко, О. Ткаченко, Н. Чепелева та ін. розглядали навчальну мотивацію як компонент освітньої діяльності.

Особливості пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку висвітлені в працях Арістотеля, А. Дістервега, Я.-А. Коменського, І. Лернера, А. Матюшкіна, М. Махмутова, І. Песталоцці, Платона, Ж.-Ж. Руссо, М. Скаткіна, Сократа та ін.

Зміст навчання та його значення для школяра є підґрунтям мотиваційної сфери. Перед сучасним учителем стоїть завдання використовувати в навчальному процесі такі ресурси, які сприятимуть пробудженню й підтримці в учнів інтересу до пізнання нового.

2. Аналіз наукових праць педагогів і психологів дозволяє зробити висновок, що мотив – це внутрішня потреба особистості до певного виду активності (діяльності, спілкування, поведінки), яка пов'язана із задоволенням певної потреби. Мотивами можуть бути інтереси, ідеали, прагнення, цінності, соціальні установки. Але за всіма названими причинами стоять потреби особистості (від базових, біологічних, життєвих, до вищих, соціальних).

Під час навчання в школі важливим результатом освіти стає не лише обсяг одержаних знань, а й розвиток мотиваційної сфери особистості, що є важливим завданням школи. Навчально-пізнавальна діяльність – процес, спрямований на оволодіння знаннями, вміннями й навичками, на розвиток особистості за умови вмотивованого, свідомого ставлення школярів до змісту діяльності.

Під навчально-пізнавальною діяльністю школярів ми розуміємо процес пошуку учнями та отримання ними знань, результатом якого є формування умінь і навичок.

Пізнавальна мотивація включає прагнення до пізнання закономірностей розвитку природи й суспільства, пізнання навколишнього світу, розвитку інтересу до певних предметів і до навчального процесу, розширення кругозору,

прагнення до оволодіння способами самостійної розумової праці. Пізнавальна активність учня є незмінною складовою розвиненої його навчальної мотивації. Визначити пізнавальну активність можна на підставі наявної стійкої працездатності дитини, вміння долати перешкоди та вносити корективи в процес навчання.

Пізнавальна мотивація характерна для усіх дітей. Наявний пізнавальний інтерес ще не означає прийняття навчального завдання. Для цього потрібно, щоб пізнавальний інтерес був спрямований саме на навчання, тут важливу роль відіграє мотивація. Якщо мотивація до навчання відсутня, то задатки на здібності не перетворюються, а особистісний, інтелектуальний розвиток відбувається повільно.

3. У розвитку пізнавального ставлення молодших школярів до навколишнього світу інтегрований курс «Я досліджую світ» відіграє важливу роль, бо вивчає природу як єдине матеріальне ціле, розглядає її в розвитку, часі та просторі.

Інтегрований курс «Я досліджую світ» задовольняє зростаючі пізнавальні потреби молодших школярів. Учні мають можливість опанувати матеріал природничих і суспільно-гуманітарних наук, який необхідний для цілісного й системного бачення навколишнього світу та його важливих взаємозв'язків.

Щоб сформувані пізнавальні мотиви навчання на уроках «Я досліджую світ» потрібно раціонально організувати навчально-виховний процес, щоб школярі брали активну участь у пізнавальному процесі. Внутрішня потреба й позитивне ставлення до навчального процесу в учнів з'являться тоді, коли вони зможуть зайняти активну позицію в навчальній і пізнавальній діяльності. Для цього треба зрозуміло викладати матеріал на уроках, показувати практичну значимість матеріалу, що вивчається, вдало поєднувати різні методи, прийоми й способи навчання, вміло організовувати самостійну роботу школярів для оволодіння знаннями, уміннями й навичками, використовувати елементи зацікавленості, створювати проблемні ситуації, викликати емоції, переживання подій.

На уроках «Я досліджую світ» найбільший інтерес у школярів виникає тоді, коли навчальний матеріал поєднується з видимими явищами життя, з таємницями буття людини, природи, суспільства. Важливою особливістю пізнавальної мотивації є її пошуковий характер, який сприяє розвитку мислення, уваги, уяви, пам'яті.

Мотивація до навчального процесу, стимулювання пізнавальних інтересів до явища чи об'єкта, що досліджується на уроці, реалізується на уроках «Я досліджую світ» такими способами:

- чітко поставлена ціль уроку (про що дізнаємося й чого навчимося на уроці); переконати учнів у тому, що навчальний матеріал є значущим;
- пробудження інтересу за допомогою постановки проблемно-пошукових питань;
- створення емоційно-моральних ситуацій;
- введення цікавого матеріалу або ігрових ситуацій;
- змагальний метод – це використання інтелектуальних ігор, вікторин, коли учні вмотивовані й об'єднані в команди; виконуючи завдання й відповідаючи на запитання, діти змагаються за перемогу, першість, шукають творчі рішення.

4. Правильно організований освітній процес сприяє інтелектуальному розвитку школярів, активній навчальній діяльності, дає можливість учням повірити в свої сили, здібності, навчитися взаємодіяти з однокласниками, оцінювати й розуміти їхні почуття, вчинки, а це є основою навчального процесу.

Вивчення молодшими школярами інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяє формуванню в них системи інтегрованих знань про природу й суспільство, уявлення про навколишній світ, способів дослідницької поведінки, знань різних видів соціального досвіду, ціннісних орієнтацій в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики.

Уроки інтегрованого курсу «Я досліджую світ» ми організовували так, щоб види навчально-пошукової діяльності молодших школярів, задовольняли їхні природні потяги до комунікації, дослідництва, вияву своїх творчих здібностей, конструювання, висновків.

Дослідження, які проводили молодші школярі сприяли розвитку логічного, критичного, творчого мислення, формуванню пошуково-дослідницьких умінь, розвивали допитливість, спостережливість, формували позитивну мотивацію до навчання, творчу уяву.

Методика формування пізнавальної мотивації молодших школярів у процесі навчально-пошукової діяльності на уроках «Я досліджую світ» складала: евристична бесіда, метод аналогії, створення проблемних ситуацій, створення невідповідності між знаннями дітей про явища природи, предмети, їх взаємозв'язки й новими фактами, що характеризують їх, пред'явлення учням проблемного завдання, вправи для порівняння, завдання на визначення правильного й неправильного твердження.

5. У результаті моніторингу навчальних досягнень школярів було зроблено висновок, що використання різних дидактичних форм і методів навчання позитивно впливає на розвиток пізнавальної самостійності дітей і мотивацію навчальної діяльності, особливо серед слабших учнів, у яких не завжди спостерігалось бажання до самостійного пізнання нових знань, виконання пошукових завдань. Третьюокласники організовано включалися в навчальний процес, проявляли інтерес до вивчення нового навчального матеріалу. Варто зазначити, що за час експериментального навчання в дітей покращилися вміння роботи в колективі, співпраці, взаємодії, удосконалилися комунікативні навички, якісно змінився рівень самостійного сприймання матеріалу, вміння практичного використання здобутих знань. Учнівський колектив став більш згуртованим, дружнім, готовим прийти на допомогу один одному.

Шляхом педагогічного спостереження було встановлено, що в класі, де активно й систематично використовувалися різні види самостійної пошукової пізнавальної роботи, у дітей виникало набагато більше запитань, що свідчить про бажання розібратися в змісті навчального матеріалу та зростання рівня навчально-пізнавальної мотивації школярів. Зокрема, в учнів зріс ступінь самостійності, уважності, з'явилося бажання доповнювати та уточнювати відповіді однокласників.

Отримані результати показали, що рівень показників пізнавальної мотивації в школярів контрольної й експериментальної групи після проведення формуального етапу педагогічного експерименту став різним. Рівень розвитку показників у школярів експериментальної групи став значно вищим, ніж у дітей контрольної групи, з якими не проводилися спеціальні заняття.

Аналіз ефективності впровадження експериментальної методики засвідчив, що:

- систематичне проведення й правильна організація навчально-пошукової роботи на уроках «Я досліджую світ» сприяє отриманню учнями глибоких і більш міцних знань порівняно з тими, які вони засвоюють під час повідомлення вчителем готових знань;

- організація виконання учнями різноманітних за дидактичною метою й змістом пошукових завдань, з установкою на самоконтроль, сприяла розвитку їхніх пізнавальних і творчих здібностей, мотивації, мислення;

- ретельно продумана методика проведення самостійних пошукових робіт з природничої освітньої галузі сприяла прискоренню темпу формування в школярів умінь і навичок практичного характеру, позитивно впливала на формування пізнавальних навичок і умінь; сприяла формуванню пізнавальної мотивації.

Проведене дослідження показало ефективність обраних шляхів формування пізнавальної мотивації в процесі навчально-пошукової діяльності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» й підтвердило припущення, згідно якого ефективність формування пізнавальної мотивації залежить від доцільної організації навчальної діяльності в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова І. М. Розвиток мотивів учіння у молодшому шкільному віці.
URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-motiviv-uchinnya-u-molodshih-shkolyariv-318620.html>
2. Байбара Т. М. Методика викладання природничої освітньої галузі в початкових класах: навчальний посібник. Київ : Веселка, 1998. 333 с.
3. Беліцька І. А. Пошукова діяльність щодо впровадження компетентнісно-орієнтованого підходу в навчально-виховний процес. *Завучу. Усе для роботи* : наук.-метод. журн. 2012. № 1-2. С. 18-26.
4. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Початкова школа*. 2010. № 9. С. 1-4.
5. Білоєнко К. М. Використання проблемних ситуацій на уроках основ здоров'я у початковій школі. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-problemnih-situacij-na-urokah-osnov-zdorova-u-pocatkovij-skoli-367731.html>
6. Божович Л. І. Проблема розвитку мотиваційної сфери дитини. URL: <http://um.co.ua/13/13-8/13-83353.html>
7. Волоснюк М. А. Проблемне навчання як провідний метод розвиваючого навчання в умовах особистісно орієнтованої парадигми освіти. *Управління школою*. 2005. № 16-18. С.56-69.
8. Герасимчук В. С. Самостійна робота учнів початкових класів на різних уроках. URL: http://ozytuchischool.at.ua/index/samostijna_robota_uchniv_pocatkovikh_klasiv_na_riznikh_urokakh/018#:~:text=%D0%92%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D1%8E%D1%87%D0%B8%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B8.
9. Гільберг Т. Г. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 240 с.

10. Гільберг Т. Г., Сак Т. В. Особливості вивчення природничої освітньої галузі у 2 класі. URL: ipro.if.ua
11. Гільберг Т. Г. Я досліджую світ: підруч. для 2-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.): Ч. 1 / Т. Гільберг, С. Тарнавська, Н. Павич. Київ : Генеза, 2019. 144 с.
12. Гільберг Т. Г. Я досліджую світ: підруч. для 3-го класу закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2020. 160 с.
13. Гнатюк О.В. Особливості мотивації навчання учнів на уроках в сучасній початковій школі. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722379/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>
14. Гнатюк О. В. Шляхи формування мотивації до навчання в учнів сучасної початкової школи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/722411/1/%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pdf>
15. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
16. Гословська І. Г., Скворцова С. О. Формування позитивної мотивації навчання в молодших школярів на уроках математики. *Наука і освіта*. 2000. № 6. С. 18–24.
17. Гречковська Л. П. Формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-motivaci-navchalno-diyalnosti-molodshihshkolyariv95553.html#:~:text=%D0%94%D0%BB%D1%8F%20%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE%2C%20%D1%89%D0%BE%D0%B1%20%D1%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
18. Грошовенко О. П., Жовнич О. В., Коваль Т. В. Використання технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип 63. 2022. С.87-95.
19. Гуманізація процесу навчання в початковій школі : навч. посіб. / за ред. С. П. Бондар. Київ : Стилос, 2001. 256 с.

21. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (дата звернення 20.10.2023)

22. Друховець Н.Г. Формування мотивації навчальної діяльності учнів як засобу підвищення якості знань. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-motivaci-navchalno-diyalnosti-uchniv-yak-zasobu-pidvischennya-yakosti-znan-67160.html>

23. Енциклопедія освіти / [Бех І. Д., Бібік Н. М., Биков В. Ю. та ін.]; гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

24. Загальна психологія: підруч. для студентів вищ. навч. закл. / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко // За заг. ред акад. С. Д. Максименко. К. : Форум. 2000. 543с.

25. Загальноосвітній, виховний та розвивальний потенціал пошуково-пізнавальної діяльності школярів. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD0%BB%D1%8F%D1%80%D1%96%D0%B2&sca_esv=584193398&sxsrf=AM9HkKlIOgP0rJbq11F19vofPSUQDe6oQ1Q%3A1700542256653&ei=

26. Зязюн І. А. Мотивації і мотиви людської поведінки. *Початкова школа*. 1994. № 6. С. 6–9.

27. Іванова Ю. Мотивація як чинник успішного формування навчально-пізнавальної діяльності учнів. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/pislya_dyplom_osvina/1_2016/%D0%98%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90.pdf

28. Іллін Є. П. Мотивація і мотиви. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2013. 512 с.

29. Ісак Н. О. Диференціація та індивідуалізація навчання (з досвіду). *Дивослово*. 1998. № 3. с. 45-49.

30. Канюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. К.: Либідь, 2002. С. 238-248.

31. Кашканова Г. Г. Навчально-пізнавальна діяльність студента як єдність його операційних та мотиваційних компонентів. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/kashkanova.php>
32. Киричук О. В. Основи психології: підручник. Київ : Либідь, 2006. 632 с.
33. Ключко В. І. Формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів технічних спеціальностей : монографія / В. І. Ключко, А. А. Коломієць. Вінниця : ВНТУ, 2012. 188 с.
34. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій школі: підруч. для магістрантів і студентів пед. ф-тів. Київ : Наш час, 2006. 368 с.
35. Коломієць Н. Інтерактивні технології в особистісно орієнтованій освіті учнів початкових. *Відкритий урок*. 2010. №17-18. С. 12–15.
36. Кривошапка О.Б. Пошуково-дослідницька діяльність молодших школярів. URL: <https://naurok.com.ua/poshukovo-doslidnicka-diyalnist-molodshih-shkolyariv-256760.html>
37. Кудріна Т. С. Діяльність, поведінка особистості: потребнісно-мотиваційна підсистема. *Психологія*. Київ : Либідь, 2001. С. 384–406.
38. Кузьма-Качур М. І., Горват М. В., Савко С. Л. Мотивація як чинник успішного формування природознавчої компетентності молодших школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. *Освіта і наука*. Вип. 1(30), 2021. С. 56-60.
39. Кутузкіна А. Г. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках біології в сучасній школі. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/010020ok-a511.docx.html>
40. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів (Спецкурс із дидактики) : навч. пос. Харків : Основа, 1990. 87 с.
41. Лусканова Н. Оцінка шкільної мотивації учнів початкових класів. *Шкільний психолог*. 2011. №9. С.8–9.
42. Малихіна О. В. Актуальність проблеми виховання мотивації учіння молодших школярів у контексті гуманізації освіти. *Вісник Миколаївського державного педагогічного університету* : зб. наук. праць. Миколаїв, 2002. С. 342.

43. Малихіна О. В. Мотивація учіння молодших школярів. Київ : Навчальна книга, 2002. 304 с.
44. Малихіна О. Особливості мотивації учіння дітей молодшого шкільного віку. *Початкова школа*. 2002. №7. С. 51–54.
45. Марчук Т. Ф. Методи особистісно-орієнтованого навчання на уроках української мови у початковій школі інтенсивної педагогічної корекції: навч.-метод. посіб. Київ, 2013. 132 с.
46. Мендерецький В. Розвиток пізнавального інтересу як психолого-педагогічна проблема / В. Мендерецький, В. Шуліка, С. Дмитрук. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2012. Вип. 4. С. 237-245.
47. Мельник А. А. Активізація пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках літературного читання. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3741/educ_2022_231.pdf?sequence=1&isAllowed=
48. Мельник І. Особливості мотиваційної сфери сучасної молоді. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4708/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%86%D1%80%D0%B8%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf>
49. Молчанюк О.В., Бабакіна О.О. Навчально–пізнавальна мотивація особистості: психолого-дидактичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Вип. XXXII. Харків, 2013. С.131-139.
50. Мотивація як фактор успіху навчальної діяльності / уклад. Грущенко С. І. ; відп. ред. Коробкіна О. Г. Харків : ХНПУ, 2019. 40 с.
51. Мотиви і мотивація. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/6442/86/>
52. Набой С. Шляхи інтенсифікації навчання у початковій школі. *Початкова школа*. 2012. №11. С. 1–5.
53. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. Київ : Світоч, 2019. 336 с.

54. Павлова Д., Кучай О. В. Шляхи забезпечення пошукової навчально-пізнавальної діяльності у сучасній початковій школі. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/99-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkhi-stolittia-11-12-lystopada-2020-roku/560-shlyakhi-zabezpechennya-poshukovoji-navchalno-piznavalnoji-diyalnosti-u-suchasnij-pochatkovij-shkoli>

55. Парфілова С. Л. Мотивація як категорія дидактики. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. С. 58–65.

56. Парфілова С. Л. Урахування вікових особливостей молодших школярів у процесів формування пізнавальної мотивації. URL: https://www.google.com/search?q=%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B5%2C+%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B1%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%94%D1%82%D1%_esv=582701142&sxsrf=AM9HkKkO2TnDIFcGUnpVeabFkl13xq-MA%3A1700110101124&

57. Парфілова С. Л., Павлущенко Н. М., Шаповалова О. В., Бутенко В. Г. Формування пізнавальної мотивації і вікових особливостей молодших школярів URL: <file:///C:/Users/Notic/Desktop/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%8B7% %D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B9.pdf>

58. Педагогічний словник / [за ред. М. Д. Ярмаченка]. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.

59. Пікуль О. І., Чумаченко Л. М. Проекти в початковій школі як інструмент формування пізнавального інтересу учнів. *Таврійський вісник освіти*. 2013. №3(43). С. 206-212.

60. Подмазін С. Психологія особистісно-орієнтованого навчання. *Сучасні шкільні технології*. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. С. 50-63.

61. Подшивайлов Ф.М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ, 2015. 235 с

62. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища шк., 1982. 215 с.

63. Редчиць Н. М. Шляхи формування природознавчої компетентності молодших школярів на уроках природничої освітньої галузі. *Наукова думка сучасності і майбутнього*. Дніпро, 2017. С.22-29.

64. Решітько А. О. Розвиток мотивації навчання молодших школярів шляхом впровадження інноваційних технологій. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100eihk-a549.docx.html>

65. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. педагог. ф-тів. Київ : Генеза, 1999. 367 с.

66. Савченко О. Я. Діагностика і дидактичні умови формування у молодших школярів мотивації уміння вчитися. [Електронний ресурс]. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 85-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrpj_2015_1_12.

67. Савченко О. Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів. Київ : Рад. школа, 1982. 176 с.

68. Самостійна учбова діяльність молодших школярів. URL: https://ua-referat.com/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D1%83%D1%87%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%96%D0%B2

69. Семців Ю. Формування позитивної мотивації учіння молодших школярів. *Магістерський науковий вісник*. 2015. № 23. С. 130-135. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13010/1/6Semtsiv.pdf>

70. Словник української мови: в 11 томах. / Гол. ред. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1980. 699 с.

71. Способи розвитку пізнавальної мотивації, вплив на перебіг навчального процесу. URL: <http://sanschool11.org.ua/wpcontent/uploads/2013/02/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%D0%BF%D1%96%D0%96%D1%97.pdf>

72. Типовий перелік засобів навчання та обладнання для навчальних кабінетів початкової школи: затверджено наказом МОН від 07.02.2020 № 143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0258-20#Text>.

73. Топузов О. Інтелектуальний розвиток учнів у проблемному навчанні. *Рідна школа*. 2006. №11. С. 6-8.
74. Топузов О. Реалізація проблемного підходу на уроках. *Рідна школа*. 2005. № 12. С. 28-30.
75. Усе про мотивацію / уклад. А. Г. Дербеньова. Харків : Основа, 2012. 207 с.
76. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
77. Формування в молодших школярів досвіду пошукової діяльності. URL: <https://studfile.net/preview/7433496/page:34/>
78. Формування в молодших школярів досвіду пошукової діяльності як однієї з найефективніших форм самостійної роботи. URL: https://teacher.at.ua/publ/formuvannja_v_molodshikh_shkoljariv_dosvidu_poshukovoj_i_dijalnosti_jak_odnoji_z_najefektivnishikh_form_samostijnoji_roboti/39-1-0-7889
79. Формування позитивної мотивації навчання молодших школярів. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-pozitivno-motivaci-navchannya-molodshih-shkolyariv-74507.html>
80. Формування цілісної картини світу у молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». URL: <https://uabooks.top/2962-12-formuvannya-clsnoyi-kartini-svtu-u-molodshih-shkolyarv-na-urokah-ya-doslzhuyu-svt.html>
81. Фурман А.В. Проблемні ситуації в навчанні. Київ : Вища шк., 1991. 192с.
82. Хомюк І. В., Родюк Н. Ю., Хом'юк В. В. Шляхи формування пізнавальної самостійності молодших школярів на уроках математики. *Молодий вчений*. № 5.2 (69.2), 2019 р. С.166-169.
83. Циганенко Г. Безоціночне навчання як важлива умова розвитку мотивації досягнення успіхів. *Початкова школа*. 2012. №9. С. 22–24.
84. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор, 2004. 640 с.
85. Шишов С. Поняття компетентності в контексті якості освіти. *Дайджест педагогічних ідей і технологій*. 2002. № 3. С. 20-21.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів»

М.Р. Гінзбурга

1. *Я вчуся в школі, тому що ...*

- а) так хочуть мої батьки;
- б) мені подобається вчитися;
- в) я відчуваю себе дорослим;
- г) я люблю добрі оцінки;
- д) хочу отримати професію;
- е) у мене хороші друзі.

2. *Найцікавіше на уроці ...*

- а) ігри і фізкультхвилинки;
- б) хороші оцінки і похвала вчителя;
- в) спілкування з друзями;
- г) відповіді у дошки;
- д) пізнання нового і виконання завдання;
- е) готуватися до життя.

3. *Я намагаюся вчитися краще, щоб ...*

- а) отримати хорошу оцінку;
- б) більше знати і вміти;
- в) мені купували красиві речі;
- г) у мене було більше друзів;
- д) мене любила і хвалила вчителька;
- е) приносити користь, коли виросту.

4. *Якщо я отримую хорошу оцінку, то мені подобається, що ...*

- а) я добре все вивчив (ла);

- б) в щоденнику стоїть гарна оцінка;
 в) вчителька буде рада;
 г) вдома мене похвалять;
 д) зможу побільше пограти на вулиці;
 е) я дізнаюся більше нового.

Обробка результатів

Варіанти відповідей	Перше питання	Друге питання	Третє питання	Четверте питання
а	Зовнішній мотив	Ігровий мотив	Мотив оцінки	Навчальний мотив
б	Навчальний мотив	Мотив оцінки	Навчальний мотив	Мотив оцінки
в	Позиційний мотив	Позиційний мотив	Зовнішній мотив	Позиційний мотив
г	Мотив оцінки	Зовнішній мотив	Ігровий мотив	Зовнішній мотив
д	Соціальний мотив	Навчальний мотив	Позиційний мотив	Ігровий мотив
е	Ігровий мотив	Соціальний мотив	Соціальний мотив	Соціальний мотив

**Методика для діагностики навчальної мотивації школярів
(методика М. В. Матюхіної в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої)**

Шкали: мотиви обов'язку і відповідальності, самовизначення і самовдосконалення, благополуччя, престижу, уникнення невдачі, зміст навчання, процес навчання, комунікативні, творчої самореалізації, досягнення успіху

Методика призначена для діагностики навчальної мотивації школярів. Методика розроблена Н. Ц. Бадмаєвою на основі методики вивчення мотиваційної сфери учнів М. В. Матюхіної, модифікована з урахуванням виявлених Н. Ц. Бадмаєвою додаткових мотивів навчання (комунікативного мотиву і мотиву творчої самореалізації).

Інструкція до тесту

Проводиться три серії випробувань.

Перша серія

Піддослідним дають картки, на кожній з яких написано одне з суджень. Випробуваному пропонується вибрати всі картки з мотивами, які мають дуже велике значення для навчання.

Друга серія

З усіх карток треба відібрати тільки 7 карток, на яких написані, надумку випробуваного, особливо важливі судження.

Третя серія

З усіх карток треба відібрати тільки 3 картки, на яких написані особливо важливі для випробуваного судження.

Тестовий матеріал

Розумію, що учень повинен добре вчитися.

Прагну швидко і точно виконувати вимоги вчителя.

Хочу закінчити школу і вчитися далі.

Хочу бути культурним і розвиненою людиною.
Хочу отримувати гарні оцінки.
Хочу отримувати схвалення вчителів і батьків.
Хочу, щоб товариші були завжди хорошої думки про мене.
Хочу, щоб в класі у мене було багато друзів.
Хочу бути найкращим учнем у класі.
Хочу, щоб мої відповіді на уроках були завжди краще за всіх.
Хочу, щоб не лаяли батьки і вчителі.
Не хочу отримувати погані оцінки.
Люблю дізнаватися нове.
Подобається, коли вчитель розповідає щось цікаве.

Ключ до тесту

Мотиви:

боргу і відповідальності: 1 - 2 судження;
самовизначення і самовдосконалення: 3 - 4;
благополуччя: 5 - 6;
афіліації: 7 - 8;
престижу: 9 - 10;
уникнення невдачі: 11 - 12;
навчально-пізнавальні (зміст навчання): 13 - 14;
навчально-пізнавальні (процес навчання): 15 - 16;
комунікативні: 17 - 18;
творчої самореалізації: 19 - 20;
досягнення успіху: 21 - 22.

Обробка результатів тесту

При обробці результатів враховуються тільки випадки збіги, коли в двох або трьох серіях у випробуваного спостерігалися однакові відповіді, в іншому випадку, вибір вважається випадковим і не враховується.

Анкета «Оцінка діяльності учителя» (для учнів)

На кожне запитання необхідно дати відповідь «так» або «ні»

1. Я уважно слухаю пояснення учителя на уроці.
2. На уроці я часто розмірковую про власні справи.
3. На уроці я часто займаюся справами, які не стосуються заняття.
4. Учитель дає на уроці багато додаткової інформації, яка відсутня в підручнику.
5. У мене часто виникає бажання прогуляти урок із цього предмета.
6. Мені подобається усно відповідати біля дошки.
7. Мені подобається відповідати з місця.
8. На уроці ми часто списуємо матеріал підручника.
9. Серед форм опитування мені найбільше подобається:
 - а) індивідуальний залік;
 - б) письмова робота;
 - в) спільна робота в мікрогрупах.
10. На контрольній перевірці я показую високі результати.
11. Під час контрольних я найчастіше списую.
12. Те, що встигаю записати на уроці, корисне під час виконання домашніх завдань.
13. Я дуже хвилююся, коли відповідаю домашнє завдання з цього предмета.
14. У класі є учні, до яких учитель ставиться краще, ніж до мене
15. Я завжди з нетерпінням чекаю цього уроку.
16. Я весь час чекаю, коли закінчиться цей урок, і часто дивлюся на годинник.
17. Темп уроку занадто швидкий для мене.
18. Мені дуже важко виконувати домашнє завдання з цього предмета.
19. Я часто з цього предмета:
 - а) роблю повідомлення;

- б) пишу статті
- в) виготовляю навчальні посібники;
- г) виступаю на конференціях;
- д) беру участь в олімпіадах;
- е) відвідую гурток.

20. Мені подобається ставити запитання вчителю.

21. Оцінки, які мені ставить учитель, мене влаштовують.

22. Якщо мені щось не зрозуміло, я звертаюся до вчителя

23. Мені цікаво читати додаткову літературу з цього предмета.

24. Пояснення вчителя близькі до тексту підручника.

25. Учитель уміє й полюбляє жартувати, при цьому він ніколи не принижує мою людську гідність.

26. Я із задоволенням займався б цим предметом самостійно, замість того щоб робити уроки.

27. Я дуже втомлююся на цьому уроці.

28. Я знаю, що, якщо наш учитель не правий, він обов'язково вибачиться.

29. Мені подобається на уроці непомітно читати художню літературу.

30. Зазвичай учитель проводить урок, постійно зазираючи до конспекту.

31. Інформація, яку я отримую на уроці, знадобиться мені в майбутньому.

Дидактичні ігри

<i>Назва гри</i>	<i>Мета гри</i>	<i>Етап уроку</i>	<i>Сутність гри</i>
«Спіймай помилку»	Розвивати уміння аналізувати, порівнювати, доводити	Постановка навчальної проблеми. «Відкриття нового знання». Самостійна робота із самоперевіркою в класі. Формування системи знань.	Учитель навмисно припускається помилок під час організації вивчення нового матеріалу, повторення або його закріплення. Учень повинен їх знайти, виправити, пояснити й довести правомірність своїх дій
«Схожості та відмінності»	Розвивати уміння проводити аналогію; планувати; організовувати свою діяльність і контролювати її	«Відкриття» нового знання.	Одержавши знання під час розгляду явищ і об'єктів, учні переносять їх на менш вивчені об'єкти та явища, які схожі за суттєвими властивостями, за допомогою експерименту визначають подібне й відмінне
«Так – ні»	Формування вміння виділяти головні та другорядні ознаки явищ, об'єктів навколишньої дійсності; виділяти видові ознаки; формулювати запитання; класифікувати.	Коментоване розв'язання типових завдань. Самостійна робота в класі з самоперевіркою. Формування системи знань.	Учитель загадує предмет, слово, явище, число тощо). Учні повинні відгадати загадане за допомогою навідних запитань. Учитель має три варіанти відповідей: «так», «ні», «і так, і ні».